

ORIZONTUL

Revistă pentru știință și literatură.

DR. VALER MOLDOVAN.

Naționalism-cosmopolitism.

În numărul trecut al revistei noastre am dat în traducere un fragment dintr'un impetuos articol al lui Leo Tolstoi, îndreptat în potrivea patriotismului zilelor noastre, ca unul dintre cauzatorii principali al celor mai mari rele sociale: militarismul și urmările lui, războiul.

Cam în acelaș timp, însă pornind dintr'un punct de mîncare cu totul opus de al anarhistului filozof, se întetiseră mereu atacurile în contra patriotismului din partea socialdemocrației internaționale.

Tocmai cetim, că în congresul socialist din Limoges a susținut Hervé teza, că socialiștii trebuie să facă front influenței otrăvitoare a patriotismului și pretinde dela recruții și rezerviștii franceji și germani, ca în caz de război să nu asculte de ordinul, care-i chiamă sub steag.

Dacă voim, ca revista noastră să fie o oglindă viuă a ideilor și întrebărilor mari, cari agită societatea omenească și cari sunt în legătură sau pot avea o influență oare care asupra bazei pe care stăm și noi neclintiți împreună cu întreg publicul cetitor, *anume asupra ideii de naționalitate*, nu e iertat să ne închidem între murii chinezești ai câtorva fraze obicnuite, ci suntem datori să privim în fața acestor idei și întrebări, să le analizăm, să cercăm a le aduce în consonanță cu ideia de naționalitate de se poate, iar de nu, să le combatem.

Înainte de toate să venim în curat cu unele concepte.

Ce are de a face ideia națională cu atacurile în contra patriotismului? mă va întreba cutare cetitor obicnuit a vedea aici la noi în Ungaria desfășuratele lupte între patriotismul celor dela c. mă și între naționalismul nemaghiarilor.

Ori cum ni-s'ar părea de curioasă afirmarea, e fapt însă, că *naționalismul și patriotismul* dacă nu se acopăr chiar în tot locul, în esență sunt una și aceeași idee, au aceeași obârșie.

Românului din Ardeal îi pare ceva neobicnuit, când cetește bunăoară, că în România cutare sau cutare a ținut o vorbire patriotică în chestia națională.

În România, ca și în toate statele naționale, ideia națională și patriotică e una și aceeași.

Numai în state poliglote, ca la noi se face bifurcația între cei ce de altcum stau pe aceleași baze, între naționalismul Maghiarilor numit și patriotism și între cel al naționalităților.

Naționalismul sau patriotismul șovinistilor din țara noastră difere de al nostru numai întru atât, întrucît Maghiarii trag consecvențele din ideia de naționalitate, dar numai până la ei,

mai în jos însă la grupurile de popoare mai mici nu recunosc îndreptățirea ideii acesteia.

Ei fac ca cetățenii francezi de pe timpul marelui revoluționari, când s'a aruncat mai întâi în publicitate ideea egalității. Fiecare cetățean așa înțelegea egalitatea, că el să fie egal cu cei ce stau de asupra lui, nu însă cu cei ce stau sub el.

Fiind dar patriotismul și naționalismul în esență una și aceeași idee în cele ce urmează când vom vorbi de una, înțelegem și pe cealaltă.

Precum am văzut din fragmentul publicat în numărul trecut bătrînul filozof Tolstoi deși nu o recunoaște apriat, totuși admite printre șire, că patriotismul pe care îl combate cu atîta vehemență, e numai patriotismul cel fals, cel rău, patriotismul vremilor noastre, așa cum e el în realitate interpretat și practicat de partea guvernelor și a popoarelor.

Despre patriotismul acesta, care constă din cultivarea vanității și egoismului poporului propriu în contul celorlalte, care trezește și hrănește neîncrederea și ura dintre popoare, care creiază popoare cuceritoare și cucerite, opresori și oprimați, despre patriotismul acesta și noi zicem că e fals, că e irațional, că e o idee deja învechită, care se pune în calea înfrățirii popoarelor, a omenimii.

Dar până acolo tot nu mergem cu bătrînul Tolstoi, ca, pentru că o idee, în sine bună, e rău interpretată, să o combatem ideea însăși.

Ideia sublimă a creștinismului încă a fost rău interpretată, ba nu odată sucită din toată forma ei, ca de pildă în minile inquizitorilor sau chiar și în ziua de azi în minile celor cari pun mai mare pond pe ceremonii și pe forma-

lități, decît pe propagarea și urmarea eticeii creștine.

Eu cred, că teza se poate pune așa, că atît socialdemocrații, cît și anarhistul filozof Tolstoi combat numai patriotismul rău, dar nu ideia înșasi.

Ideile acestea sunt strîns legate de ideia patriei și de cea a națiunii sau a naționalității.

Iar acestea, adecă diferitele popoare și state nu sunt produse ale minții speculative, ale unor teorii filozofice, cari azi sunt într'un fel, mîne altfel.

Ele sunt produse ale naturii.

Am putea zice, că în împărțirea omenimii în diferite popoare și seminții, în state și provincii, întrezărim mîna acea atotștiutoare și înțeleaptă a lui D-zeu sau a naturii cum zic unii, care *organizează masele omenimii prin dividare.*

De altcum principiul acesta de organizare prin diviziune, al armoniei, ce rezultă din variații infinite, îl găsim nu numai la oameni, ci și în regnul animalelor, ca și al plantelor.

Așa dară diferite popoare și poate și diferite state vor ezista cît va ezista omenimea.

Iar cît vor ezista acestea, vom da și de spiritul, care dă viață acestor concepte: *ideia națională sau patriotismul.*

Și dacă va fi vre-o schimbare în jurul acestor idei — dacă e să fie înspre bine — va fi schimbarea interpretării false a acestor idei și apropierea tot mai tare de idealul unor concepte clare și purificate despre patriotism și despre naționalism.

Iar cînd vom fi aproape de acest ideal, atunci va dispărea și contrastul aparent ce există între aceste idei și între cosmopolitism.

Și acum am ajuns la ceea ce voiam să zic când am pus în fruntea acestor șire cuvintele de naționalism-cosmopolitism.

În natură nu există disarmonie.

Conlucrarea sau chiar ciocnirea alor două puteri opuse dau rezultanta cea mai armonică, cum o vedem aceasta d. es. la conlucrarea puterilor centrifugale și centripetale.

Totastfel în lumea ideilor nu ne putem închipui o ciocnire, care să nu fie deoparte foloșitoare și care la urma urmelor să nu se fi-nească cu o armonie a lor.

Naționalism-cosmopolitism sunt numai la aparență idei, cari se eschid una pe alta, cari se contrazic și se pot nimici una pe alta.

Ceea ce se bate în capete, e imperfecțiunea noastră, e felul greșit de interpretare, de înțelegere al acestor idei.

Da, patriotismul fals așa cum ni-l descrie Tolstoi e dușman de moarte al cosmopolitismului.

Tot astfel numai un cosmopolitism rău înțeles eschide ideia națională.

Dar luată conceptele acestea în înțeles ideal ele se întregesc una pe alta sunt numai mijloace, forme, prin cari marele organizator al lumii a aflat de bine să organizeze omenimea.

Dacă prin ideia națională nu înțelegem alta decât conștiința, că în marea muncă de organizare, eu sau altul am fost meniți să ne naștem în mijlocul cutărui stat sau cutărui popor, și că prin faptul acesta am datorința de a lucra în linia primă pentru binele și fericirea poporului meu propriu, bine știind că prin aceasta promovez binele și fericirea omenimii întregi; dacă ideia națională pe lângă aceea că eu iubesc

și cultiv în linia primă limba, datinele și portul propriului meu popor, nu pretinde dela mine ca în acelaș timp să urăsc și împiedec dezvoltarea altor popoare, atunci ideia aceasta astfel înțeleasă nu poate fi piedecă ideii și mai înalte a solidarității întregului neam omenesc, în întrebări cari ne privesc pe toți oamenii, atunci naționalismul nu e protivnic cosmopolitismului.

Și invers, dacă cosmopolitismul în iperzelul său de a realiza înfrățirea tuturor popoarelor și a statelor nu cearcă să niveleze și să șteargă chiar și însușirile etnice dintre diferitele popoare ci recunoaște ezistența și îndreptățirea lor de a fi, ca a unor produse naturale, dacă nu tinde să nimicească foloasele ce rezultă pentru omenime din emularea nobilă a diferitelor popoare pe terenul artelor, științelor și a trebuințelor economice, atunci cosmopolitismul acesta nu e protivnic naționalismului.

Aceste idei mi-le-a sugerat articolul d-lui deputat Dr. Iuliu Maniu din nr. 1 a »Revistei politice-literare« cînd zice, că e necesitate ca fiecare Român să aibă convingerea științifică a dreptății cauzei noastre, care, în ultima analiză, nu e decît o luptă de legitimă apărare pentru susținerea și validitatea eului nostru etnic românesc, așa cum l'a lăsat D-zeu pe pămînt.

E cu totul altă întrebare, că oare naționalismul nostru, așa cum se practică el de fapt, întrucît corespunde naționalismului ideal și luminat, despre care am vorbit mai sus și că până la cari limite putem merge întru admiterea unui cosmopolitism sănătos fără a primejdui baza noastră națională.

Răspunsul la aceste întrebări îl rezervăm unui articol viitor.

Manualele de școală.

Trei sunt factorii cei mai importanți, cari obvin în instrucțiune și educațiune, anume: *dascălul, elevul și cartea.*

Dascălul predă cunoștințele, elevul le primește, iar cartea este călăuzul dintre dascăl și elev.

Adevărat, că dascălul este sufletul școlii. Un dascăl talentat și diligent poate presta oarecare rezultat și cu elevi mai slab dotați dela natură și cu cărți mai defectuoase; pe cînd dacă ar avea și elevi talentați și cărți bune ar putea face adevărate minuni. Nu mai puțin este adevărat însă, că un dascăl fie cît de slab și de indolent, dar cu elevi talentați și cu manuale bune va presta același rezultat; iar dacă i-ar lipsi și însușirile bune ale factorilor amintiți, este învederat, că rezultatul ar fi nul.

Din recunoașterea acestor adevăruri este clar, că dacă nu putem da școlii numai dascăli și elevi talentați — ceiace e imposibil, — atunci să-i dăm aceia ce e posibil: *manuale cît se poate de perfecte.*

Acum involuntar se naște întrebarea: *Ce condiții se recer ca un manual de școală să fie bun, să ajungă aproape de perfecție?*

Condițiile de căpetenie ce să recer la scrierea manualelor de școală sunt: *Materialul să cuprindă numai aceia ce în știință e bine cristalizat, și să fie metodic lucrat.*

Pentru un pricepător conștientios condițiile aceste nici nu ar fi greu să se aducă în îndeplinire. Problemele de știință sunt azi bine lămurite, iar izvoarele acesteia încă s'au înlesnit. Avem peste tot o literatură bogată; limba ni-e purificată, grație marilor literați; stilul e curgător; iar ortografia e simplificată. Se așteaptă numai să vină *alesul*, care întocmai ca o albină, să culeagă și să alcătuiască marea operă de regenerare. Lumea însă stă uimită, în așteptare, și nu înțelege de ce nu mai vine.

Cînd un lucru nu se desvoaltă normal, omul este ispitit, să scruteze, cari sunt pedecile ce să spun acestei dezvoltări în cale.

Ca un abiz îi stă în calea dezlegării chestiunii manualelor de școală: 1.) *Planul de învățămînt.* 2.) *Răslețirea autorilor* și 3) *Ordinele păgubitoare ale forurilor superioare școlare.*

Să le luăm pe rînd:

1.) *Planul de învățămînt.* Autorul de manuale școlare nu poate să fie condus în o lucrare așa de importantă numai de principii generale, ci-i trebuie indigetări spețiale, îi trebuie un călăuz care să-l povățuiască la tot pasul. Călăuzul acesta trebuie să fie planul de învățămînt. Planul nostru de învățămînt însă nu poate fi călăuz

bun nici pentru un dascăl-de rînd, dar pentru un autor de cărți școlare nici pe departe.

2.) *Răslețirea autorilor.* Pentru asigurarea succesului unei scrieri didactice de valoare nu e de ajuns numai planul de învățămînt, ori alte izvoare, ci este necesar și sfatul altor bărbați de școală, altor tovarăși de muncă, deoarece unde sunt mai mulți, sunt mai multe păreri; iar din ciocnirea mai multor idei numai lumină poate să resară.

3.) *Ordinele forurilor superioare școlare.* Referilor la manualele școlare sunt 2 ordinațiuni amîndouă deopotrivă de păgubitoare învățămîntului.

Prima ordinațiune se refereste la cenzurarea manualelor de școală de către profesori specialiști. Este un adevăr recunoscut, că un profesor poate să cenzureze un manual de școală numai din punct de vedere științific-literar, nici decât însă din punct de vedere metodic, ceiace este mai important. Așadar partea aceasta le compete dascălilor. De altcum peste un manual de școală nu se poate aduce judecată dreaptă la moment, fie ori ce comisie erudită. Numai dupăce e introdus în școală și e pus în paxă, se poate aduce sentință meritorie, că oare e merit să trăiască, ori e bun de aruncat în foc.

A doua ordinațiune care încătușază libertatea dascălilor să folosiască numai manuale tipărite în anumite tipografii și scrise de anumiți autori, e într'adevăr ciudată, și nu face nici decît cinste veacului în care s'a plăzmit. În învățămînt ori ce stavilă e în detrimentul aceluia. Apoi nu este iertat, cînd e vorba de înălțarea unui neam, să fie amestecate la mijloc interese particulare, ori confesionale.

Să ne fie permis în urmă să arătăm mijloacele, prin cari s'ar putea deslega chestiunea manualelor școlare; mijloacele aceste sunt:

1.) *Reformarea în locul prim a planului de învățămînt ca să fie în toate privințele neescepționabil, să fie o lucrare desăvîrșită, un adevărat cap d'operă.*

2.) *Formarea unei asociații, independentă de ori ce corporațiune a autorilor didactici.*

3.) *Formarea unei comisii cenzurătoare a manualelor școlare, a cărei membrii să fie în majoritate dascăli.*

4.) *Pornirea luptei mai aprige cu autoritățile, ca dascălii, să introducă după plac manualele ce le convin individualității lor.*

În chipul acesta, credem, se va putea deslega chestiunea aceasta importantă. Iar dela deslegarea norocoasă a acestei chestiuni va depinde deslegarea altor chestiuni școlare, sociale și naționale!

Iosif Stanca.

Probleme culturale.

I.

Să căutăm numai în masele de jos ale poporului, și vom afla atâtea probleme de rezolvat, încât vom fi cuprinși de mirare, cum de nu le-am luat în samă până acum. Chiar și acelea, de cari ne-am apucat de decenii sunt îndeplinite numai în parte, ori sunt pornite pe o cale greșită, de multeori sunt în stare de stagnare, sau sufăr de alte neajunsuri. La tot cazul un ochiu pătrunzător va descoperi multe lipsuri și va afla *noue cărări* neumbrate și noue isvoare astupate în mocirla vremurilor. Nu e bine să căutăm numai pe piscurile înalte, ci de cele mai multeori e nevoie să ne scoborim la poalele lor, ca acolo să vedem, ce verdeață este, sau cât e de mare uscăciunea.

Să începem cu gospodăria țaranului nostru.

Fie-cine, care a eșit direct din sânul poporului de jos, sau a avut ocazie de a-și petrece copilăria, juneța ori bărbăția în mijlocul acestuia, dacă a fost înzestrat cu oare-care spirit de observație și de judecată, va trebui să aibă și un magazin de cunoștințe relativ la *traiul* și viața

țăranului nostru. Cînd vorbesc de țăranul nostru, eu înțeleg mai mult pe țăranul ardelean, căci pe acesta mi-s'a dat ocazie să-l cunosc mai de aproape.

Știm cu toții, că traiul lui e foarte simplu; pe alocurea tot nutremîntul lui constă din mălăigă, mălaiu, ceapă, cartofi, curechii și fasole. Prin unele ținuturi în dulce mănăncă lăptării; mai ales în ținuturile muntoase, unde se ocupă economii cu prăsierea vitelor și unde orașele sunt depărtate, încît nu-și pot desface produsul muncii lor așa ușor. Chestia traiului e o chestie cardinală, și ea a preocupat prea puțin pe bărbații noștri mai luminați, căci au ținut altele cu mult mai ardente.

Cetisem cam de mult o părere, mi-se pare a unui medic din România, care condamna posturile pe motivul, că în post se nutrește țăranul prost și prin asta scade și puterea de producție a lui. Posturile după părerea mea nu sunt de disprețuit, ci din contră merită să fie susținute, căci ele sunt ocazie de elevație *religioasă-morală*, sunt instituții cu tendințe igienice și să mai adaugem și nițica economie ce o face țăranul, vom fi spus motivele, cari pledează pentru susținerea lor. Altceva e, oare în forma, cum sunt astăzi, se mai pot susține față cu *exigențele* timpului și mai ales față cu vederile, ce predomină spiritul omenimii de azi.

Aici ar avea căpeteniile noastre bisericești o problemă foarte frumoasă de rezolvat. Eu după părerea mea aș zice: *La toată întîmplarea posturile trebuie reduse*, căci în forma de astăzi au fost croite pentru viața călugărilor, cari nu munceau, ci se rugau și petreceau toată ziua în casele Domnului. Apoi mai adaugem,

că ei și știau să pregătească felurite mîncări de post, pe care țăranul de azi nu le mai știe.

Nu posturile sunt de condamnat, ci trebuie să ne cugetăm a le *reforma și acomoda* duhului vremii. Trebuie apoi să ne gîndim a învăța țărănimea română să-și grijească și pregătească mîncări potrivite și nutritoare mai altcum, ca și cum face astăzi.

Vegeterianismul, productul timpului modern nu e el un fel de post, pornit din considerații de sănătate și nu din considerații religioase ca instituții ale bisericii și peste tot a religiunii?

Dar nu numai de traiul în post se cuvine să vorbim, ci și de traiul în dulce. Cei ce au petrecut între țărani noștri știu, că ei în dulcele Crăciunului o mîna foarte bine. Mai fiecare își taie cîte un purcelaș și apoi dă pe cîrnați și proaspetă; până este nu se mai curmă din crețiță. În părțile, unde D-zeu a dăruit ținutul și cu vițe de vie; merge treaba de tot bine. Sunt se înțelege și de aceia, cari molipsiți de civilizația vremii își papă purcelașul deja în postul Crăciunului. De aceștia nu vorbim; ei sunt niște sfătoși ai timpului și nu dintre cucernicii țărani.

Vine după fărșang, postul Paștilor, cînd începe aratul și lucrul cîmpului; atunci țărani trăiesc foarte rău, căci și fasolea și varza s'au gătat. Cînd lucră mai mult, o mîna mai rău cu traiul. Toată primăvara până dau verdețurile mîncă uscat. Cei mai cu dare de mîna încă postesc, dar lor le mai rămîne și pe vară.

Un fapt trist și totodată general este, că, femeile țărane din două, trei feluri de bucate

încolo nu mai știu pregăti nimic. Excepție fac satele din jurul orașelor, unde unele țărance învață a fierbe ca servitoare.

Aici ar fi de făcut ceva,

S'a înființat și la noi o școală de menagiu aici în Sibiiu, dar ea e pentru inteligență. Pe calea aceasta reforma bucătăriei țărănești cu a-nevoie va lua ființă. Ar trebui înființate în deosebitele centre bucătăriei țărănești la cari să învețe două, trei copile de frunțași din comunele ce gravitează acolo. Pe calea asta am ajunge unde dorim. Oare nu ar fi chemate »Reuniunile de femei« să inițieze această frumoasă muncă culturală? Nu cumva »Asociațiunea« ar putea să cuprindă și o astfel de problemă în cadrele activității sale? Oare băncile noastre, cari trăiesc de pe spatele țăranului român, nu ar avea sfînta datorință să sară cu obolul lor în ajutorul acestor instituții atît de folositoare.

Aceasta e de sigur o problemă culturală dintre cele mai frumoase și mai salutare pentru neamul nostru.

Cultul eroilor și dreptatea istoriei.

(Fragment.)

Propășirea și neatirnarea unui popor nu poate să rezulte decît din sutele și miile de jertfe, pe cari cei pătrunși, în adîncul sufletului, de sentimentul sfînt al abnegației, sunt în stare a le închina pe altarul neamului lor.

În viața ori căruia neam se ivesc timpuri critice, zile de încercare și de cumpănă grea, cari reclamă totala desconsiderare a intereselor particulare și cea mai desăvârșită a lor subordonare față de ~~supremele interese~~ ~~vitale~~ ale neamului, din care faci parte și pe care și-se întemeiază existența proprie, individuală. Firește nu mulți sunt în stare a se ridica pînă la cele mai înalte culmi ale jertfirii de sine, cari, numai ele, pot să asigure pe sama individului, în cadrul istoriei unei națiuni sau a unei țări, o pomenire plină de evlavie și de recunoștință din partea posterității.

În istoria neamului, cu care nepătrunsele rînduiri ale providenției, ne-au așezat la olaltă, în această țară, ca să vecuim împreună, înfruntînd atîtea vicisitudini și acerbități ale sorții — nu lipsesc eroii abnegației și ai perseveranței, cari luptă și se jertfesc pentru un ideal, pentru ridicarea neamului lor de sub jugul cîrmuirii străine.

Sunt chiar frecvente cazurile, cînd entuziasmul mulțimii a făcut aproape din tot însul un asemenea jertfitor pentru neam, cînd toți par a-și fi unit glasurile inimii în aceeași hotărîre solemnă, izvorită dintr'o frumoasă îndărătnicie sălbatică:

»Flămânzi ne scurgem traiul
Prin multele nevoi...
Tot greul e al nostru,
Dar slugi nu suntem noi.

(Petőfi-Goga: »Hora lupilor«).

Pentruca să nu ajungă ei slugile altora, și-au înarmat de atâtea ori brațul, pornind lupte înverșunate, fără nădejdea vre-unei izbînde. Și cel ce n'a putut lupta cu arma, și-a dat tot ce avea de preț, ca să creeze altora puțința de a lupta și pieri cinstit... Să ne gîndim numai la începutul revoluției din 48, când Kossuth cerea bani, bani mulți, zeci de milioane, indispensabile pentru a putea încerca o încăierare cu armatele stăpînirii austriace.

Iar țara, fiind săracă, n'avea de unde să pună la dispoziția înverșunatului său dictator aceste sume uriașe.

Atunci — s'a văzut de cită jertfă erau capabile chiar și femeile din înalta societatea maghiară, cari și-au scos cerceii din urechi, inelele din deget și toate scumpeturile lor din aur și argint le-au trimis, fără multă zăbavă, în turnătorii de bani, ca să se poată crea acoperirea trebuitoare pentru bancnotele lui Kossuth — arse mai tîrziu, după inevitabila catastrofă, în piețele publice. Acesta este numai un caz de eroism al mulțimii, și care nu este de a se mulțumi atît celor, cari l'au săvârșit, ci mai mult acelei puternice personalități istorice, care a dat impulsul, care a putut să pună masele în mișcare, stîrnind în inimile tuturor *viforul dorului de neatîrnare*.

Cei, cărora prin scrisul sortii le revine un asemenea rol înălmnat, cei ce se pot înălța peste granițele strîmte ale unui trai îngust, condus numai de interese personale; cei ce știu face să contopească ținta vieții lor cu aceea a existenței unei națiuni: numai aceștia izbutesc, în sfîrșit să-și asigure — de alungul vezurilor prin meritul lor, o amintire, menită a-i ridica din întunerecul mulțimilor fără nume, așezându-i printre *eroii popoarelor și eroii ideilor*, împrejmuiți și unii și alții — cu o aureolă de vecinică strălucire.

În jurul acestor eroi fainici se formează cu timpul prin iubirea, admirația și recunoștința tuturor celor de un neam și de o lege cu dinșii — o *adevărată religie*, care sporind cu timpul, ce înaintează, mereu își găsește cea mai deplină justificare psihologică în »*cultul eroilor*«. Căci pe lângă acel fior tainic și profund, ce ne chiamă mereu la rugă și închinare către ființa supremă, înaintea căreia — cum zice învățatul și cucernicul *Neagoe Basarab* — »stă toată lumea ca o picătură de ploaie în strașina casei« — pe lângă această credință d-zeească, mai este sădită în inima omenirii și altă religie, tot atît de sfîntă și adevărată: *religia umanității*, care face ca sufletul popoarelor să se pătrundă în totdeauna de cea mai curată pietate către trecutul lor și către memoria eroilor, cari s'au coborît, ca o binecuvîntare din ceruri, primind întrupare din singele lor, ca să se jertfească mai tirziu numai și numai pentru binele neamurilor.

Ori cît de științifică ar fi încercarea lui *Taine* de a explica geneza *individualităților istorice* prin influența co-vîrșitoare a celor trei factori determinatori *rasa, mediul și timpul*; punînd totul mai ales pe socoteala mulțimii, a mediului, fie cel istoric, ori cel social — totuș va rămînea mai atrăgătoare și prin farmecul de poezie, ce o împresoară, mai sugestivă imaginea, pe care ne-o dă *Carlyle*, comparînd individualitatea în istorie cu fulgerul, trimis din cer, ca să aprindă grămezile de rogoz împrăștiate pe pămînt (masele, mulțimile lucrătoare ale popoarelor).

Importanța individualităților în mișcările sociale e de netăgăduit, căci la cele mai multe schimbări și prefaceri, la ori ce curent nou, la ori ce nouă tendință socială se poate arăta, cum purced toate din inițiativa unor individualități puternice. Pentruca să poată fi duse la îndeplinire pe de a întregul e apoi, în mod firesc, foarte necesară conlucrarea mai multor împrejurări favorabile, cari să facă posibilă realizarea ideii, dintru început.

Influența hotărîtoare a individualităților în istorie este susținută cu serioase temeieri de către mulți învățați. Așa

d. p. renumitul *Heinrich von Sybel*, după *Ranke*, cel mai mare printre istoricii germani, apără chiar în lucrarea sa de doctor: »*Nicht von den Einrichtungen, sondern von den Persönlichkeiten hängen die Geschicke der Völker ab*«. Iar *Freitscke* în ale sale: »*Vorlesungen über Politik*« lămurește în următoarele cuvinte entuziaste înriurirea, ce poate să exercite în istorie, o personalitate puternică:

»Ohne die Kraft und die That eines Einzelnen, einer Persönlichkeit, vermag sich nichts Grosses und Förderndes durchzusetzen... Nicht nur im Anfang war das Wort, das Wort, das zugleich That und Leben ist; sondern immerfort in der Geschichte hat in und über der treibenden Not das lebendige, mutige, thatkräftige Wort, nämlich die Person gewaltet«.

Viața pămîntească a multora dintre acești eroi ai istoriei e acoperită cu cele mai mari nedreptăți ale sorții. În sublimele lor nizuințe desinteresate pe mulți îi vedem căzînd neajunși încă la ținta strădaniilor grele, cărora și-au închinat de bună voie viața, îi vedem zdrobiți sub povara împrejurărilor vitrege. Adese ori slova istoriei, înfățișînd toată zbuciumarea sufletului și grozava trudă nimicitoare a cutărui erou, face să se înroureze inima cititorului de înduioșare ori, cînd eroul este mai aproape de sufletul nostru, cum nu ne încremenește inima de durerea ce se desface din cunoașterea unei asemenea vieți zbuciumate, zdrobite și innecate într'un sfîrșit tragic. Să ne gîndim numai la acel falnic *Rege al Munților* nostri, care-și sfrîșește viața de erou, cutreerînd munții zguduiți de durerea și desnădăjduirea cîntecului ce picura din fermecatu-i fluer. Ori să ne reamintim cel dintîi an al veacului al XVII-lea, cînd în dimineața unei sfinte Dumineci de August, creștinii spurcați ai lui Basta, curmară în mod mișelesc viața eroului dela Călugăreni, lăsînd trupul lui fără viață să zacă părăsit pe cîmpia Turzii... Cum nu se va zgudu de durere inima ori căru Român sau a ori căru creștin înzestrat cu simț de om cetînd despre fiorosul sfîrșit al celui mai mare erou al

războaielor, pe care le-a avut și dela care își aștepta într'un timp mîntuirea întregă Europa resăriteană*).

Dar din această durere răsare pentru mulțime, înălțarea sufletească, iar pentru cei împodobiiți cu cununa de spini a nedreptății — frumseța morală, înălțimea și sfințenia, în care posteritatea îi încadrează amintirea, slăvindu-i și divinizindu-i.

Slăvirea oamenilor mari, fie aceștia eroii spadei sau eroii gîndirii, este o datorință, din care trebuie să-și croiască religia națională ori ce popor. Ca ori ce religie, reclamă și acest cult național anumite forme de manifestare în afară a sentimentelor de pietate, pe cari ni-le trezește în suflet amintirea cutărui erou național. Dar lucrul acesta nu e pretutindeni cu putință! Mai ales noi, între împrejurrările în cari ne aflăm, suntem la tot pasul împiedecați întru împlinirea acestei înalte datorințe religioase și naționale, căci abia dacă ni-se îngăduie așezarea unei cruci creștinești la mormîntul eroilor nostri, necum ridicarea de statuie, cari să glăsuiască tuturoara, prin elocvența tăcere a bronzului

---

*) Un poet grec *Gheorghe Palamide* îl pune pe Mihai alături de cei mai mari eroi ai vechimii, căci »n'am greși — scrie G. P. — de l'am asemul cu ori care din cei vechi și cei viteji: dacă ar fi cu *Moise*, care pentru norodul lui D-zeu intrat-a în mijlocul primejdiilor, și el (Mihai) făcut-a aceasta) pentru creștini; iar dacă ar fi să-l asemuim cu Alexandru, de loc n'am greși: priviască-să vitejiile, ce le-a săvîrșit Mihai, și dacă lipsia trădarea, era să prăpădească întreaga putere a Turcului, cu totul s'o zdrobească. De ar fi să-l comparăm cu Hector, are cu el părți de asemănare; căci și dînsul s'a luptat mult pentru moșie. De asemenea cu Achile, de a cărui bărbăție Troienii tremurau și se păliau de frică; pentru că și de Mihai nu o singură împărăție s'a înspăimîntat, ci Turcia, Ungaria, Polonia și Germania. Dar fiindcă virtuțile sunt acelea, ce împodobesc și fac faimos în lume pe ori care bărbat destoinic, nu voui lungi vorba și nici nu-i atîta nevoie ca vrednicia lui Mihai s'o laud eu; căci însăși faptele lui sunt acele, ce-l laudă și-l răsplătesc *cu o slavă nemuritoare*«. (Vezi traducerea de O.Tafrati în revista »Literatură și Arta Rom.« nr. 7 și 8 din 1905!)

sau marmorei, despre acel »vis neîmplinit, copil al suferinții, de a cărui jale au răposat și moșii și părinții«.

Nu ne rămîne deci, decît să le păstrăm și perpetuăm amintirea în taina sufletului nostru, să facem să planeze chipurile lor luminoase totdeauna înaintea ochilor noștri, ca povestirea faptelor săvîrșite de ei nici odată să nu conținească din graiul nostru, căci mai curînd sau mai tîrziu va trebui să-si serbeze totuși și în părțile noastre triumful puterea cea mare și legea cea sfîntă: vecinica dreptate a istoriei.

Cugetări.

O întrebare. Dată fiind unitatea psihică a omului, e cu putință, ca, până îți practizezi credința religioasă, să îți încuiată mîntea?

*

Cei ce apără religia creștină pe motivul credinței sunt slabi apărători; în felul acesta se poate susține și fetișismul.

*

Criticismul nu se opune credinței; din contră credința e cu atît mai puternică, cu cît e convingerea mai puternică; și convingerea omului rațional are ca bază criticismul.

V. M. M.

De prin Ardeal.

I.

Intr'o sară geroasă de iarnă ședeam la gura sobei cu moș Mitru, prietinel meu și povestaș vestit în un întreg colț de țară.

În sara aceea moș Mitru era indispus, morăcănos. De alte ori era guraliv și-mi spunea vesel povești cu zmei și vircolaci și cu Băndreaj Cosinzenă, dar acum mi se lăpărea vorba în gît.

Se vedea, că e supărat de ceva.

— Ce ai moș Mitre astăsară? îl întrebai eu. Mi-se pare, că azi nu ți's toate oile acasă.

— Apoi domnule, — grăi el mai anevoie, să-ți spui drept sunt supărat pe d-voastre, pe aștia cari ați trecut prin școli, că ne stricați toate lucrurile bune din bătrîni... da zău, toate...

— Cum așa? moș Mitre.

— Eac'asa, că nu mai credeți nici în vorbele rămase din moși-strămoși. Acum ați născocit și aceea, că *neamul uriașilor* n'a stătut nici cînd pe lume, că cele ce se spun despre isprăvile uriașilor nu sunt decît nește povești, bune de-a adormi copii cu ele.

— Ei moșule, n'o fi tocmai așa.

— Ba așa, zău domnule, tocmai așa este. Mai dău-năzi mi-a cetit nepotul meu Ionu într'o gazetă, ce scrie acolo un domn de-ai d-voastre despre uriași. Zice, că cetă-

țile vechi de prin țară nu le-au zidit uriașii, ci oameni ca noi, adicătelea strămoșii nostri și nici c'au fost uriași cîndva...

— Ei, moș Mitre, vezi eu nu-s așa de necredincios — îl întrerusei eu, mîngăindu-l, mie-mi place să ascult poveștile despre uriași. Lasă la naiba pe domnul acela din gazetă și ian mai spune-mi cîte ceva despre uriași și despre păsurile lor.

Lui moș Mitru i-se mai învioră inima și începù:

— Apoi, domnule, ce să-ți spui? Doar și d-ta ai auzit, că în vremile de demult pe întinsul hotarelor noastre erau pripășiți uriașii. Așa a rămas vorba din bătrîni și vorba asta sîntă este. Și uriașii ăștia erau oameni năpraznici...

— Oameni? — îl întrerusei eu întrebător. Să fi fost uriașii oameni?

— Adică, să vezi, domnule, uriașii au fost un soi de oameni, cari se deosăbeau de rîndul de oameni ce trăiește azi pe pămînt, că erau mari și zdraveni cit un munte. Și-apoi aveau și putere grozavă, de răsturnau munții într'o minie. Așa erau și muierile și fetele lor. Uneori se *jucau de-a dura* cu stanurile de peatră, cum se joacă copii cu pietricelele. Să mă crezi, domnule, că cîte un uriaș de acesta dacă se apuca de muncă îți plăsmuia într'o noapte o cetate, cu ziduri de bolovani, cu turnuri, gata de tot, de gîndei că a crescut din stîncă. D'apoi cînd da gilceava între ei și să luau la harță... ferește Doamne! răscoleau munți și dealuri dela loc, de se cutremura ceriul și pămîntul...

Așa îmi povestea moș Mitru multe minunății despre isprăvile uriașilor, iar eu îl ascultam cu evlavie, căci în cuvintele și istorisirile lui se reoglinda credința întregului nostru popor din Ardeal despre uriași. Ori încătrău îți vei îndrepta pașii prin țara aceasta muntoasă, presărată pe vîrfurile de dealuri cu ruine de cetăți, vei afla amintiri vii despre ei. Ori unde vei da de alcătuiuri străvechi, de ziduri părăsite și copleșite de mucegaiul vremii și vei întreba, că

oare cine au fost urzitorii lor și cine ș-a avut pe acolo sălaşurile, poporul îți răspunde:

— Nu știm; bătrînii spun că uriașii! Putem zice, că Ardealul e țara uriașilor, cum nu este nici o altă țară, din cîte o împrejmuiesc. Îți vine să crezi, că țara Ciclopilor lui Ulisse din legendara anticitate a fost una cu țara Ardealului. Aceiași uriași năpraznici le-au stăpînit pe amîndouă.

Legendele despre uriașii din Ardeal sunt din cele mai frumoase produse ale literaturii noastre populare. În ele aflăm împreunat realul cu jocul de fantazie al poporului și fiecare din ele este o alegorie frumoasă, sau ne dă o învățatură morală.

Dela o vreme încoace însă — cam de vre-o doi-trei secoli — legendele despre uriași se gată. Neamul uriașilor — așa ne spun povestașii — a perit, s'a stîns de pe fața pămîntului, făcînd loc rîndului de oameni de azi. Plăsmuirile lor sunt cetățile romane surupate din Dacia și cetățile și castelele din evul mediu, del pe timpul cavalerilor. Un ezemplu ne va face învederat aceasta. Cetatea dela Hunedoara, zidită de Ioan Huniade la 1452 (secolul XVI.) e plăsmuită de uriași, dar cetatea de azi a Alba-Iuliei, construită între anii 1715—1738 (secl. XVIII.) nu mai este alcătuire de a uriașilor. Neamul de uriași se stînsese...

*

Odinioară, cînd pe plaiurile Ardealului viețuiau uriașii, o parte din ei își avea locuința în Jidovina, un munte în cuprinsul Munților-Apuseni. Acești munți frumoși și estinși au în unele locuri partii de o rară sălbătăcie. Mai pronunțat e acest caracter sălbatic al formațiunii munților dela Sălcie în jos, de ambele părți ale văii Arieșului, în dreapta pe la Trăscău, Piatra Bedeleului și apoi spre sud până pe la Piatra Cetii, iar în stînga riului pe la Belioara, Vidolm, Ocoliș și Runc, apoi trecînd Valea-Ierii până la Cheia Turzii și Cheia Turului. În acest ținut prevalează formațiunile de

calciu, în cari prin eroziune se formează chei, strîmtori, găuri suterane, văgăune și peșteri, stînci și muchi de dealuri pleșuve și alte formațiuni bizare. Acest ținut e *Karst-ul ardelean*, deosebindu-se de Karstul de lingă marea Adriatică prin bogăția de verdeață. Karstul adriatic ne prezintă un fel de pustietate nudă, pe cînd Karstul ardelean e acoperit cu păduri, printre verzura cărora își scot capetele pleșuve muchile de dealuri, stîncile și stanurile de peatră, brăzdate de puhoai. Nuditatea lor înegrită de vreme formează un contrast isbitor cu viociunea verde a pădurilor, ce le încadrează.

În stînga văii Arieșului, pornind din trunchiul Muntei-Mare*) spre răsărit se înșiruie între alții, puternicii munți Urdașul, Scărișoarele, pe coaste cu stînci pleșuve, înfiorătoare, apoi Vulturesele și Jidovina.

Jidovina are o culme lungăreață, dela vest spre est și e loc cultivat, cu sămănături. Săpînd pe aici lucrătorii au aflat scoici de mare, rămășițe de pe timpul, cînd culmile noastre de munți erau spălate de talazurile mării. Apoi s'au aflat în pămînt un ciocan de peatră, o cărămidă cu mănunchiu și hrbe dure de vase, urme de ale existenței omului preistoric pe aceste locuri*). Coastele de cătră răsărit ale Jidovinei sunt alcătuite din stanuri de peatră, unele de mărimea caselor. Ele se zăresc și din drumul, ce se așterne pe malul Arieșului și apar groaznice, înspăimîntătoare.

»Acele stînci sau colți de peatră — scrie un bun cunoscător al acestui ținut — sînt casele de mari, au forma unei prizme, uneori sînt de formă cilindrică, sau se asemănă cu buțile, umflate pe la mijloc. Te prinde mirarea, cînd le vezi așezate una peste alta și atîrnînd uneori în aer, încît ți-se pare că cu un drug de fer le-ai putea rosto-

*) A nu se confunda cu Dealul-Mare, dintre Abrud și Zlatna.

*) Muzeul »Asociațiunii« ar putea să-și acvire de aici obiecte preistorice, cu ajutorul preoților sau altor fruntași din apropiere, pînă nu le vor duce străinii.

goli de vale. Ici-colo afli și cîte doi colți, așezați unul de asupra celuilalt, mai arareori și cîte trei».

Acest munte și-l'a ales de locuință o parte din uriași și așa se povestește, că stanurile de peatră de pe coaste au fost așezate acolo de ei. Uriașii erau așa de mari, și de năpraznici, încît stăteau cu un picior în virful Urdașului și cu celalalt în Jidovina și din Urdaș luau stanurile de peatră și le mutau pe coastele Jidovinei, unde se văd și azi.

Așa spun unii, dar alții mai știutori povestesc, că uriașii aduceau platra din Muntele-Mare, pășind de pe acest munte în Scărișoare din Scărișoare în Vulturese și de aici apoi în Jidovina, pași într'adevăr de uriași, deoarece depărtarea între acești munți ține mai bine de două oare.

Atît de încrezuți erau în putere acești uriași, încît în sumeția lor s'au resvrătit contra ceriului. Așa a rămas vorba din bătrîni, că uriașii din Jidovina au ținut sobor și au luat hotărîre să ridice pe virful muntelui o cetate cum nu se mai pomenise, care să ajungă pînă a cer și din ea să între cu puterea în împărăția ceriurilor.

Și au ridicat cetatea. Dar cînd au ajuns cu ziduitul pînă la bolta cerească, au observat, că și-au uitat jos sfredelul, cu care erau să găurească ceriul. Au trimis îndată pe o femeie de a lor, să-l aducă. Femeia se obosi numai coborînd treptele cetății dela cer pînă la pămînt și cînd privi de jos și văzu calea ce are s'o mai facă, blăstămă cetatea, grăind:

— Rîsipi-o-ar D-zeu să o risipească, că mare înaltă-i.

Atunci ca prin minune cetatea uriașilor se surupă într'o clipă. Jidovina rămase așa, cum este și azi.

Iată, așa pedepsește D-zeu pe cei îngîmfați și cari se dedau la lucruri păcătoase.

*

Din veste din poveste se mai spune, că între uriașii din Jidovina era unul bătrîn, ca veacul, de îi crescuseră

genele peste lumina ochilor, încît nu mai vedea bietul și-l purta de cirjă fată sa.

Odată, într'o zi frumoasă de primăvară la poalele Jidovinei arau doi oameni în țarină cu un plug cu 6 boi. Moșneagul auzind glas de om în vale, întrebă pe fată că ce este, pe cine vede în vale?

— Pe cine să văd, răspuse fata, eacă văd nește ver-muleți scormonind pămîntul!

Apoi fata coborînd din Jidovina, luă în șurță oamenii și pe cei 6 boi și-i duse sus în munte la tatăl său.

Acesta le dădu mîna, dar oamenii îi întinseră ferul plugului. Uriașul strînse ferul cu așa putere, de îl încovoia și gîndind, că e mîna unui om, zise:

— Slăbănogi oameni mai sunt și aceștia!

Apoi mai gîndindu-se puțin și presimțind, că neamul uriașilor se va stînge nu peste mult, grăi către fată:

— Draga tatii, să duci pe oamenii aceștia de unde i-ai adus și să-i lași în pace, că nu peste mult neamul lor va stăpîni și Jidovina și întreg rotogolul pămîntului!

Legenda aceasta are o variantă.

În apropierea Trăscăului, lingă satul Singiorzi se află pe o culme de deal nește frumoase ruine de cetate.

Sunt ruinele vechei cetăți a Singiorzului, construită de Celeu Thoroczkai, vicevoevodul Ardealului, pe timpul marei năvăliri a Tatarilor. De atunci cetatea a rămas în proprietatea familiei grofești Thoroczkai. Pe vremuri unii din stăpînii cetății se vede, că au tiranizat pe iobagi, căci la începutul secolului XVI. poporul se rescoală contra stăpînului de atunci al cetății, Francisc Thoroczkai și ocupîndu-o i-a dat foc. Pe timpul rescoalei lui Francisc Rákoczy a avut aceeaș soarte și de atunci a rămas în ruină.

Legenda ne spune, că cetatea Singiorzului a fost zidită de uriași și uriașii i-au fost vechii locuitori.

Într'o zi frumoasă de primăvară o fată de uriaș, curioasă să vadă lumea din afară de zidurile cetății, de

unde nu eșise încă, s'a coborît în vale. Aici a dat de doi oameni, cari arau cu un plug cu 6 boi. Fata i-a considerat drept jucării, i-a luat frumușel în șurț, și ducîndu-i în cetate, i-a arătat veselă tătine-său.

Tatăl a certat-o și i-a poruncit să-i ducă îndărăpt, zicîndu-i:

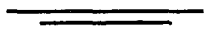
— Aceștia vor stăpîni în viitor pămîntul!

Legenda aceasta, cu deosebire varianta ei din urmă, este o admirabilă alegorie.

Stăpînii de odinioară ai cetăților, cu puterea lor oligarchică, ne închipue pe uriașii legendari. Ei au să peară de pe fața pămîntului, viitorul fiind al altui rînd de oameni al plugarilor, al democrației.

Cuvintele uriașului prevestesc schimbarea vremilor, sunt cîntecul viitorului, ne arată răsăritul soarelui libertății popoarelor...

Ți-se pare — prin un qui pro quo — că stai pînditor la leagănul unui copilăș, la leagănul lui Andreiu Mureșan și Ursitoarele diafane vin și prevestesc viitorul, cîntînd lin și tainic, abia perceptibil: Deșteaptă-te Române!...

La autonomia bisericei române gr.-catolice.

II.

Problema dotării clerului a preocupat și conciliul nostru provincial I. din 1872, ținut sub Vancea la Blaj (Tit. IV. Cap III.). Nu ea putut-o însă rezolva, ci s'a văzut lipsa de a se lăsa sarcina aceasta unui »congres(?) episcopal« din viitor ori sinoadelor diecesane.

Sinoadele diecesane ținute în 1882 cum se știe, nu s'au ocupat cu acest lucru. S'a deliberat însă pentru archidiecesă în sinodul său din Blaj, ținut în 1904. Acest conziliu bisericesc nu s'a încheiat canoniceste, ci fu numai prorogat. Continuarea-i se zice, că va urma în timpul cel mai scurt.

Congres(?) episcopesc apoi nu s'a ținut încă de atunci, la noi Românii gr.-cat. și probabil nici nu se va ținea în vecii vecilor! Congres episcopesc nu știm să se mai fi ținut cindva la vre-un popor catolic din lumea aceasta. Părinții sinodali din 1872, de cumva nu înțeleg sub »congres episcopal« sinodul lor episcopal canonic metropolitan, atunci »ex industria« au folosit un termen vag, nou; care să dea loc și prilej la disceptațiuni sterpe bune numai a amîna afacerea până ad graecas Kalendas. Adunările episcopilor sunt deplin regulate în dreptul bisericesc. Congresele din vorbă nu se înșiră între instituțiunile sfătuirilor episcopești. Urme și izvoare, fie pentru nume, fie pentru atribuțiunile de drept, la un astfel de colegiu nu aflăm, nici în articlii corpului legilor codificate, nici în dezvoltarea dreptului mai nou. Motiv, de a înțelege una ori alta, sub terminul de »congres al episcopilor« ne dă stilul curial bisericesc și modul de vorbire al teologilor.

Afară de sinod episcopal provincial strict, la noi Românii uniți, sub »congres episcopal« se mai poate înțelege și așa numitele conferențe episcopale, ori alte adunări, în

cari pe lângă episcopii »definienți« ar figura și alți clerici și laici, cu vot consultativ. Să nu se zică, că în definitiv, conziliile ceste din urmă nu sunt alta, decât sinoadele provinciale formali; căci și aici, ca și acolo, numai episcopii decid, ceialalți membrii dau opiniuni motivate și instruează agendele. Deosebirea între sinoadele normate și între congresele libere e esențială atât în formă, cit și în fond. În congrese nu e stabilit, că cine are a fi poftit să ia parte pe lângă episcopi, deci episcopii sunt volnici a invita pe cine vreau. În sinoadele episcopali, unele fețe bisericești au dreptul a se prezenta și a sta într'ajutorul episcopilor; și din contră, episcopii au datorința a invita la sinoadele lor pe mai mulți presbiteri, invitarea căroră dacă s'ar întrelăsa, celebrarea e nelegiuită, decretule episcopilor sunt nule și invalide. În congrese se pertractează obiectele acele, cari vreau arhieriei, pe cind unele lucruri, li-se dă voie episcopilor, ale deslega numai în sinoade episcopale provinciale.

Sinoade episcopești în provincia noastră dela anul 1872 încoace, s'au mai ținut încă două, în 1882 și în 1900. În cel din 1882 nu s'au desbătut cu privire la tezele, despre cari discutăm aici. La 1900 însă, în abstract, sau cum s'ar zice, în principiu, s'a precizat poziția metropoliei noastre cu privire la vitalele întrebări ale autonomiei, congruei și limbei liturgice. Remarcăm espreșiunea »limbei liturgice«, căci despre limba diplomatică oficială a bisericei și a așezămintelor ei, nu s'a discutat. Deci sancțiune canonică, oprite de a uza de o limbă neromână, la școalele confessionale, mai ales la prelegerea catechezei și a studiului religiunei în școalele secundare și teologice până în prezent, nu s'au făcut, ca să tăcem despre dispoziția guvernului de a propune religia în unugrește, la școalele statului. Tot așa nu se oprește predica, corespondența și redactarea actelor în limba străină...

La începutul acestor șire am arătat, că sinodul provincial din 1872 a decretat, cumcă dotarea preoților se ține de competența congresului episcopilor, ori de sinoadele diecesane. Sinodul provincial din 1900 la Tit. II. cap II. §. 1 e restrictiv în materia subverzantă: el »dorește tare«... ca congrua clerului, limba liturgică, autonomia etc. să se pertracteze numai de episcopi, în »conferențele« lor, ori în sinoadele lor provinciale. Deci sinoadele diecesane, în cari ex offo participă și lamura preoțimeii diecesane, cu sufraj

informativ, prin noul decret provincial, se esclud dela chie-marea prea firească de a se sfătui cu chiriarcul propriu în cauză proprie până într'atîta, că e serioasă vorbă de existența și pînea preoților și a familiei lor.

Inoirea părinților din 1900 cu atît e mai surprinzătoare, cu cît hotărîrea antecesorilor e formulată într'un text, care e potrivit de a fi glosat într'un înțeles ca acela, că dotarea clerului are să se facă cu ajutorul poporului. Iată cum se exprimă laudatul sinod din 1872, la pg. 67 la titlul: »despre regularea parochiilor și dotarea lor:». însă în împrejurările de față neputînd sinodul aștepta regularea și dotarea parochiilor, decît numai dela conlucrarea credincioșilor acestei provincii, mai ales relative la archidieceasă, modalitatea executării acelei regulări este silit a lăsa să o determine viitoriul congres al episcopilor acestei provincii, ori sinoadele diecesane«.

Subtragerea îmbunătățirii sortii clerului, dintre agen-dele sinodului diecesan e bătătoare la ochi și pentru faptul, că tot acel sinod provincial declară apoi Ordinariatele de competente în astfel de materie, admonînd clerul, că congrua și îmbunătățirea beneficiului parochial, nu se ține de cercul de activitate al preoților. În §. 4 și ultim al acestui decret (tit. II. cap II. pg. 78, 80, 82) se enunță, în conformitate (?) cu dispozițiunile concil. prov. I. tit. IV. c. IV. adecă cu textul citat de noi: »că regularea sau îmbunătățirea a-celoraș să se întimple astfel, încît să nu se facă nici o pre-judicare drepturilor și disciplinei ecleziastice. Care disciplină să se mențină deci acuma, cea din 1872 care releagă »dotația«, cînd la consilii episcopali, cînd la consilii diece-sane, ori cea din 1900, care scoate din sfera de activitate a sinoadelor diecesane cauzele de congruă, de autonomie, etc. Ermeneutica zice, că legea posterioară deroagă celei vechi.

La cestiunea pozițiunei, ce și-a precizat conciliul nostru provincial din 1900 față de autonomie, vom mai reveni la locul său. Avizăm aici obștea gr.-cat., că decretul aceluiaș conciliu acum 2 luni fură tipărite în Blaj. Acolo se pot căpăta cu prețul 1'70 fil. Pe lingă cele ce am fost spus la finea articolului nostru I. pentru actualitatea convocării si-noadelor diecesane, acum după ce avem știre și despre în-tărirea decretărilor conciliare din 1900, cu atît mai tare credem, că e oportun timpul ținerii astorfel de sfaturi, unde e mai potrivit locul pentru promulgarea conciliului provincial.

Archidieceasa și în asta privință ca în toate altele, ne premerge cu bun exemplu.

Cu cauza autonomiei bisericei române gr.-unite, s'au ocupat mulți, amintim numai pe domnii A. Bunea L. Bolcaș, N. Densușan, A. Vajda și Gyárfás E.; cesta a scris ungurește. Deslegarea chestiunii însă nu s'a primit. Mai acceptabilă pare a fi ținuta rezistenței pasive, propusă de d-l Bunea și profesată de majoritatea cumpenitoare a clerului și poporului unit.

O deslegare finală și mulțămitoare, în toate privințele și așa între împrejurările actuale nu s'ar putea obține; lasă că nu putem ști încă nici măcar aceea cu pozitivitate, că oare regele sancționa-va regulamentul propus lui de congresul regnicolar; apoi și pentru cazul că ar câștiga înalta aprobare, oare aceea nu ar fi condiționată de ceva schimbări esențiale tocmai poate cu privire la metropolia noastră?!

Se știe adevărat, că acest organism autonomic maghiar, a fost așa construit, cum a plăcut guvernului. Cu mare greutate s'a plecat numai obștea catolică la o astfel de autonomie — simulacru la a protestanților și a răsăritenilor — nominală. Mult au ostenit nobilii conți, Apponyi și Szapáry, ca să capaciteze lumea catolică maghiară, că e de preferit o autonomie cit de nevoiașă stării actuale nesuportabile. De dragul de a avea odată autonomie, credincioșii latini catolici în adevăr au mers cu concesiunile mai departe, ca și cum ar fi fost iertat. Au crezut, că autonomia instalată odată va ști afla tainele și le va putea delătura din calea lărgirei sale. Să nu se scape din vedere acel lucru, că atunci era la frânele puterii un ministeriu ultra liberal și dușman catolicismului și la ori ce fel de tendințe de libertate. Decumva matadorii congresiști, prevedeau surparea apropiată a sistemului sub acărui presiune au lucrat, cum li-s'a putut, și nu cum ar fi voit, fără îndoială, că își ilustrau operatul cu §§ democratici, ori aminau întreg operatul. Pe lângă toată lăpădarea de sine a congresului ministeriul de atunci, ca să mai amie chestia, s'a pus și a mai trimis odată lucrarea congresului la episcopatul romano-catolic, deși episcopatul își dăduse de mai nainte toate reflexiunile sale congresului, și operatul congresual era textuat în perfect acord cu cele pofțite de ierarhi.

Guvernul actual, în șirul căruia ocupă loc cițiva dintre marii ostenitori ai congresului, nici nu s'a încălzit bine în

jețurile de catifea și au și recercat pe primare, ca să-i promoveze eventuale observațiuni ale colegiului episcopal. Pronunțatu-s'au, ori nu, episcopatul latin, și în ce chip, nu știm. Până acum în privința aceasta nu s'a strecurat nimic în vileag. Dacă cunoaștem acum starea autonomiei latino-catolicilor, să ne întoarcem iarăși la referințele ce ne privesc numai pe noi românii uniți. Pentru știre mai mare atragem binevoitoarea atențiune a lectorilor noștrii, la monografia d-lui Szemecz E. redactorul ziarului »Magyar Állam«. În aceasta operă voluminoasă e disecată toată materia și literatura, privitoare la afacerile autonomiei latino-catolice.

Autonomia bisericii române gr.-cat. numai atunci s'ar putea regula definitiv, dacă acestei regulări i-ar premerge, o altă regulare, tot așa de gingașă și dificilă; regularea a-decă dintre stat, patronate și biserica regnicolară latino-catolică. Unica cheie la desfacerea acestor încheieturi sunt banii și banii, și earăși banii. Absolute altă pedecă nu ne stă în calea unei totale și perfecte neatrănări eclesiastice, după cum se va vedea lămurit în cursul acestei meditațiuni.

Biserica gr.-cat. română, ca așezămînt social, privită în toată întregimea sa, din punct de vedere strict iuridic, nu se poate numi »persoană iuridică«; deoarece îi lipsește o notă socială primordială.

O societate e perfectă, cînd »în felul său«, e independentă și complectă, avînd în sine, dela sine și prin sine toate mijloacele necesare spre susținerea și spre ajungerea »scopului propriu«, și în privința aceasta nu face parte din o altă societate ¹⁾

Societatea bisericească greco-catolică română din patria noastră, a Ungăriei, însă nu are în sine dela sine și prin sine mijloacele materiale bănești necesarii spre ajungerea scopului său propriu, eclesiastic și național. Sub raportul acesta capital deci e pendentă și avizată la o societate diversă de ea. Deci biserica română unită din Ungaria e o societate imperfectă, de vreme ce e social incomplectă. Neajunsului acestuia are să îi sară în ajutor biserica catolică maghiară, și așa societatea eclesiastică gr.-cat. română, face parte din organizmul social bisericesc catolic maghiar. De aici vine apoi imposibilitatea morală, de a da indepen-

---

¹⁾ Tarquini »institutiones juris eccl. publici« Romae 1868 n. 6 et 42 și S. Thomas A. I. 2, qu. 90, art. 3 ad 3.

dență totală, autonomie separată, bisericii române gr-cat. în vreme ce, aceasta biserică, beneficiază de spriginul material al bisericii catolice maghiare.

Cumcă în faptă biserica catolică ungară dă ceva ajutor bisericii surori catolice române, e adevăr. După drept însă, potrivit cu manifestul unirii din 1698 și cu instituția comutativă, »expres formulată în același« document, nu ar fi a se da ajutoare, ci simplaminte averea ar fi să fie frățască, pentru toți catolicii din patrie, fără privire la rit și națiune.

Se zice în lăudata »carte de mărturie«... »și cu același privileghio murl vom să trăim, cu cari trăesc mădularile și popii acestii biserici site, precum înălția sa Imperatul și coronatul craiu nostru în milostenia »decretumului« înălții sale ne face părtași«...

Decretul la care se face provocare aci, e din 14 April 1698 și respective din 23 Aug. 1692 în cari se zice, că preoții români, »cari se vor unī« cu catolicii, aceia »se vor bucura de privilegiile preoților catolici«.

Părinții unirei deși cer estinderea privilegiilor bisericii catolice ungare și asupra bisericii române unite, ei nu voesc a se contopi cu aceea biserică. Ei se exprimă cu: »ne unim«; deci nu se unifică. Biserica română și ca unită cu catolicii voeste să fie ce a fost mai înainte, adică biserică aparte, română. Ea primește dogmele Romei și privilegiile catolicilor unguri. Alta nimic. Comunismul de ierarhie, de disciplină, de ocîrmuire, de limbă etc. îl eschide pentru vecie, sub amenințarea de a se întoarce dela unire.

Iată cum se respică postscriptul actului de unire: »Inșă într'acest chip ne unim și ne mărturisim a fi mădularile sftiei catolicești Biserici a Romei, cum pe noi și rămășițele noastre din obiceiul Bisericii noastre a răsăritului să nu ne clătească. Ci toate țeremoniile, Sărbătorile, posturile »cum până acum, așa și de acum înainte... iară de nu ne vor lăsa pe noi și pe rămășițele noastre într'aceasta așezare, pecețile și iscăliturile noastre, care am dat să naibă nici o țarie etc«.

Nu numai din spiritul chrisovului de unire. dar chiar și din litera aceluia aflăm deci un fel de junctim, viu și organic, între unirea religioasă cu Roma și incorporarea civilă cu catolicismul unguresc. Înțelepții părinți, în măsură egală sunt îngrijorați de suflet și de lipsurile lumești. Dorul sufletesc și-l astimpără în comuniunea cu Roma, iară nevoile omenești să fie îmbunătățite de acei frați noi, cu cari ei acum își împart viața sufletească. Despre manifestul de

unire al părinților sinodici, cu drept cuvânt am putea zice, că e o chartă cu două fețe: bisericească una și civilă alta. Pe latura primă e scris simbolul de credință catolică, iară pe partea inversă, e cuprinsă »pragmatica sanctio« și politic regnicolar, după maxima: do ut des, dau dacă dai. Românii s'au unit cu Papa și cu împăratul deodată. S'a căutat la Roma catolicismul, ca suma bunătăților sufletești, în calea Vienei, a izvorului bunurilor lumești. În Roma numai așa s'au îndurat a merge, dacă trec mai întâi prin Viena împăratului. Au însătoșat așa de adevărul teoretic al catolicismului religios, ca și de dreptatea concretă, a catolicismului politic regnicolar, după maxima: do ut des, dau dacă dai. Astfel cele două păreri, ale istoriografiei noastre, s'ar putea împreuna în una, și ar fi suficientă pentru explicarea adevăratei și întregii naturi a unirii, s'ar vădi scopul și mijloacele noului raport: raport de împreunare ¹⁾ dogmatică cu biserica universală, și iarăși raport de împărtașenie politică ²⁾ cu biserica particulară maghiară.

Alianța aceasta diplomatică, nu se poate lua în accepțiunea modernă, deoarece convenția s'a făcut între contraheții de forțe disparent neegale. Mai nimerit am putea-o compara cu starea, ce există după dreptul roman între patron și client.

Biserica schizmatică și eretică (?) și poporul român, care era și până aci »alieni juris« și așa zicând sub »manus«-ul calvino-ungar, prin unire și prin concordatul social și polițial, intră în »status«-ul catolicilor unguri, cu un fel de »sui juris«, curios și fără păreche în istorie.

Românii ardeleni, nici ca ortodoksi, nici acum după ce se uniră, nu au fost recunoscuți, ca religione separată și neatrănătoare. Mai nainte au fost tolerați ca o lipitură a calvinilor, acum considerați ca coadă lor. Ca corporațiune bisericească de sine stătătoare gr.-cat. și națională (?) română, abia în timpul mai nou a ajuns, în 1848 și respective în

¹⁾ Acestea sunt cuvintele zapisului de unire: »Judecînd schimbarea acestii lumi înșelătoare, și nestarea și neperirea sufletelor, căruia în măsură mai mare trebuie a fi decît toate, din bună voea noastră, ne unim etc. etc.«

²⁾ Curentul nou al »reform-catolicismului« modern, care distinge între catolicism religios și politic, era deci contemplat acum 2 veacuri de protopopii noștri cuminți și departe văzători.

1868. Relevăm aici, că biserica română unită nici azi nu e articulată în legea țării ca română¹⁾. În faptă însă și oficial pînă acum nota românității a fost consecvent respectată.

Nu stă deci fraza, că biserica unită, sau mai la înțeles, unirea bisericei române ar fi câștigat și asigurat bisericei române unite și neunite, atributul naționalității. Numai atât e adevărat, că unirea a ocazionat și grăbit demersurile învierii poporului român, în privința culturală, materială, politică socială, și așa din acestea, de sine înțeles, au trebuit să urmeze și o regenerare a bisericei: religioasă morală românească, specifică poporului nostru. Știut lucru este, cumcă un popor în toate așezămintele sale, chiar și de nu cearcă anume, totuși nu poate să nu înfigă timbrul eului său etnic.

Așa dară nu biserica română unită a creat, ori regenerat naționalitatea noastră românească în Ungaria, ci poporul român pus odată în picioare și ajuns la viață națională, a creat, ori regenerat în Ungaria biserica națională. Biserica nu a naționalizat, ci a fost naționalizată, nu a dat, ci a căpătat. Nu poți da ce n'ai. Ca să aibă, a trebuit mai întii să capete. Au căpătat bisericile române naționalismul, și îl au, și azi ni-l dau.

A trebuit mai întii să se ridice naționalitatea română, ca să scoată biserica română în două ediții, unită și neunită. Cei ce au zidit templul național, au fost creștinii gr.-catolici și gr.-orientali, uniți ca popor. Cel ce păstrează Sionul român e națiunea noastră întreagă și de bunăcredință.

Cumcă înainte de a fi decretați românii de naționalitate proprie în Ungaria, nici bisericile lor nu au putut fi decretate, sau consecvent și sistematic tractate ca românești și autonome, e lucru prea firesc. Fiul nu este înainte de părintele său. Nu numai guvernul țării precedea cîte odată față de noi, ca și cînd nu am fi deosebiți de Sirbi, de latino-catolici și de gr.-catolicii ruteni, dar nici Roma nu era totdeauna cu destulă privire la românitatea noastră. Cînd s'a înființat dieceza noastră de Oradea, stul scaun apostolesc în bula de canonizare nu marchează caracterul național român al episcopiei ce confirmă. Și se arondează spre pastorație și ruteni; și din contră: românii apropiați și îngremiați la dieceza neromână, se lasă și pe mai departe în

¹⁾ Cea gr.-or. română e codificată ca română.

staulul străin. Dieceza fondată nu se încorporează pe cum era natural la materia sa română la Blaj, ci împreună cu aceea o leagă de mitropolia apusană a Strigoniului. Românitatea ierarhiei noastre o consfințește curia papală numai sub Șuluț, adică Roma ne dă ierarhie națională atunci, când ne-am eluptat-o noi înșine. Altcum această cauză gin-gașă nici nu se ține de iurisdicția primăției ecleziastice?!

Arătarăm mai sus, că unirea cu Roma și alianța cu catolicismul maghiar, am făcut-o în bunacredință, că biserica noastră, care până aci tocmai pentru că era ortodoxă și română era numai suferită, acum pentru că e catolică avea să fie egal îndreptățită; deci în privința românismului n'are să i-se întâmple ceva »capitis deminutio«. Unirele și alianțele se fac pentru a pierde puțin și câștiga mult. Ba am pus în perspectivă și stricarea pactului pentru cazul că tocmelele să nu fie observate. Condițiunile stipulate însă, ori s'au executat slab, ori de fel nu s'au respectat. Nu s'au executat simplaminte de aceea, pentru că noi nu am fost capabili de a desvolta silă. Cu văierări și cerșiri nu se impune! Drepturile nu se cerșesc, ci se storc; nu se cinstesc, ci se câștigă. Drepturile garantate pe hirtie, rămân pe hirtie, până nu e teamă de forță maioră. Apoi noi Românii gr.-cat. ce forță am putut opune bisericii maghiare și guvernelor după vremuri?

Nu am putut în trecut, nu vom putea pune în viitor. Faptul secesiunii noastre din trupul bisericii maghiare comune catolice și organizarea noastră în provincia a parte, subordonată directe numai Romei, încă nu e de a se cresta tăriei noastre bisericesti, ori românești. Aceasta este a se mulțumi împrejurărilor politice și sociale, schimbate radical. În urmarea acestora poziția de drept public și puterea politică practică a bisericii romano-catolice în țara noastră a scăzut și cu scăderea ei proporționat am crescut noi; pentru că după principiile de azi, pentru statul politic e mai mic răul unei mitropolii române gr.-cat. independente, decât existența unei biserici maghiare catolice cu mari influențe politice și materiale. Până au dăinuit în Ungaria și ori unde catolicismul așa numit politic, sau până când lucrurile publice s'au guvernat de politică catolică, până atunci nu s'a înălțat cornul altor creștini.

Partea mai mare a Românilor, mai virtos aceea, care a ținut mai mult la alianța catolicismului politic practic, decât la unirea credinței, cu timpul încredințându-se, că nu

se împărtășește de binecuvântările lumesti așteptate, au preferit să refacă și unirea dogmatică.

Cei mai tari de suflet însă au perseverat. Dar nici aceștia la rindul lor nu au întrelăsat nici un moment măcar de a se desbăera pe cit se poate numai de catolicismul maghiar.

Dacă ierarchia catolică ungară nu a protegiat biserica unită română — în mod suficient și conform îndatoririi ce și-a impus — în timpurile trecute, atuncea adecă, când ierarchia aceasta făcea în bună parte și pe administratorul puterii publice politice și când biserica română la rindul său încă îi putea și vrea a-i face serviții, cu atât mai puțin va conzidera-o în timpul actual, când nici Româniilor nu sunt așa avizați la grații străine și nu sunt plecați a mai face servicii, nici biserica maghiară nu mai dispune de abundența mijloacelor politice de mai nainte și nu mai are nevoie de Româniilor uniți, întru realizarea planurilor sale, față de protestanți.

De aceea cei ce s'au unit în 1700 și nu au abandonat unirea, azi se poate zice, că au abandonat alianța catolicilor unguri: ardelenii, sătmărenii, maramureșenii.

Cei ce pe lângă unirea cu Roma se află și azi încă în raporturi mai severe de partonaj cu biserica maghiară catolică, aceia s'au unit mai târziu: dieceza Lugojului și părți din a Gherlii și Orăzii.

După ce învoielile puse cu ocazia unirei, din partea reprezentanților bisericii maghiare n'au fost practicate, Româniilor în dragă voie aveau tot dreptul să strice unirea însași. Ei însă nu au uzat de aceasta ultimă rezervă, pusă între cautelele convențiunii. Din faptul acesta frumos se poate adevăra pozitiv, cumcă unirea nu s'a făcut numai din interese trecătoare lumesti.

Imprejurarea apoi, că azi în parte ne-am cam răznit de coreligionarii unguri, încă dărimă definitiv supoziția, că unirea nu ar fi împărtășire de credință catolică, ci un sui generis ortodoxie, aliată ofenziv și defenziv cu catolicismul politic regnicolar.

Unirea a fost din început, unire dogmatică și alianță politică. Azi spre onoarea noastră fie zis a ajuns a fi numai împărtășire dogmatică.

Unirea s'a plâzmit pentru lipsele sufletești și trupești. A rămas numai pentru trebuințele sufletești.

Catolicismul nostru s'a perfecționat și întărit până în acea măsură, că întimplindu-se azi, că biserica catolică ungară să se lapede de Roma, noi am continua a rămînea și de azi încolo credincioși Romei.

După zugrăvirea acestor momente din trecutul și din prezentul bisericii noastre și a celei maghiare, făcută intenționat, ca chestia autonomiei ce ne preocupă, să fie străbătută mai bine și mai drept, reluăm firul întrerupt.

(Va urma).

Pimen.

Cugetări.

Cel mai sigur mijloc de a cîștiga putere morală e lupta împotriva suferinței și a plăcerilor.

*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Altruismul nu-i altceva decît prisosul egoismului; iar de foarte multe-ori e o specie de egoism; ori-ce alt altruism e sinucidere. Leul e cel mai nobil animal chiar din împrejurarea că se simte mai puternic între celelalte animale.

*

Așa zisa »lege de naționalitate« e numai sudoarea libertății.

V. M. M.

Pământul nostru.

Părinte din ceruri întoarceți privirea
Și vezi, cum se sbate și geme departe
Pământul, frumoasa-Ți făptură din vremuri,
Părinte din ceruri întoarceți privirea...

Vezi biciul cum taie în corpul trudit,
Ascultă, cum geme zăzduhul de țipăt,
Te uită, cum ura alunecă 'n lung,
Și pierе pământul de rele muncite.

Pe slabii cei mulți îi omoară călăii
Din turn bate clopote 'n dungă:
E focul amarnic, ce 'n suflete arde,
Vai! surpă pământul, nebunii și răii.

Părinte 'Ndurate, ascultă-mi rugarea
Puternica-ți mină o pune pe fulger
Și pierde pământul! Îmbracă-l în foc
Ori fă, să-și rupă zăgazul puternică marea.

Să piară de Tine, că Tu l'ai făcut
Să piară cu el și dēspoții 'n țipăt,
Să piară călăii... Să simță durerea
Nebunii, cei cari din ură-au născut.

Îi pierde Părinte! Pierde pământul
În fum să s'ascundă prin lumile negre
Iar nouă 'Ndurate ne dă altă lume
Ascultă-mi rugarea, plinește-mi cuvântul:

O stea cu lumină, cu soare și lună
Ne dă Îndurate, o stea 'ncununată
Cu sfânta cunună de raze născute
Din Tine... Acolo viață 'ndelungă și bună

Trăi-vor cei buni: Păstorul și turma
Vor paște în taină viața curată,
Durerea și ura departe s'or pierde
În fumul din haos ascundeși-or urma.

Părinte din ceruri întoarceți privirea
Și vezi, cum se sbate și geme departe
Pământul, frumoasa-ți făptură din vremuri.
Părinte din ceruri întoarce-ți privirea...

V. Nițescu.

Magazine de bucate ca și case de zălog.

Netăgăduit, că băncile noastre ce progresează, sunt de un în-doit folos. Inleznesc țaranului, îndeosebi țaranului neștiutor de carte, un credit mult mai efin, decît la instituttele similare, străine — una. Sunt focarele democratismului, iarăși îndeosebi pentru clientela țărănească — al doilea. Iasă asta la iveală mai cu seamă în ținuturile românești de conștiință mai puțin dîrză, va să zică, dela Blaj în sus.

Pentru afirmația din urmă, trebuie să se știe, că la băncile ungurești, cele din provincie, țaranul nostru are parte de tratarea cea mai brutală. Greu la socoteală, nepriceput și cu grija în daraveri bănești, cum e, nervozitatea birourilor i-se descarcă în cap în cele mai deosebite forme ale disprețului. Asta pe deasupra înșelăturilor legale, ce i-se face, în chipul de cheltuieli diverse, pe cari țaranul nu le știe, și nu îndrăznește să le controleze. Pentru noi e un noroc aceasta, căci ne ușurează concurența.

Băncile românești, ori cum ar fi ele, totuși sunt mai umane, să le zici așa. Dau bucuros și cite o vorbă bună, un sfat, o lămurire, și mai »sunt și cu iertare«, față de țaranul, care în călindar cunoaște numai două puncte de orientare: tirgurile și sărbătorile, iar garanța scrisului și a pecetei o înlocuiește cu încredere personală.

Cît e pentru partea financiară, cum am zis, băncile noastre lucră cu interese mai scăzute decît celelalte bănci. (Esecție doar cîteva bănci săsești). Nu numai pentrucă adese dau împrumutul chiar cu 7%, ci și pentrucă în contul proviziei nu socotesc decît 1% fără altceva, și-l socotesc cel mult de două ori la an, ori chiar numai la început, odată. Și nu numai pentru acest percent legal îi este mai efin creditul, ci și pentru scrupulozitatea cu care se percepe, Afară, firește, de cîteva esecții compromițătoare pentru întregul, și aci. În aceasta privință se poate însă medita asupra unui fenomen de ținut în seamă, în viața economică: înleznirea prea mare a împrumutului, duce la »împrumturi nesocotite«, ușurate. Până se ajungea mai greu la ban, omul se mai opintea o leacă, și se »trăgea din belea« oare cum, fără împrumutul, care totdeauna e însoțit de

risic, în o măsură oare care. Avind însă ușor la îndemină bani el se încurcă în datorii, adesea fără de rost, cu gândul ușuratic ori chiar prădător.

Dar, asta poate să ne preocupe în alt rînd.

Deocamdată, voiesc să fac o constatare practică.

Ori cît de binefăcătoare sunt băncile noastre pentru ieftinătatea și corectitatea ce o oferă, se poate observa, cu îngrijire, un lucru. Țărănimea noastră, — vorbesc tot mai cu seamă despre cea dela Mureș în sus — scade, pe zi ce merge, în situația-i economică, în bunăstare. O fi pricina, fără îndoială, împărțirea prea deasă a moșiilor, pe urma înmulțirii familiei — o pricină ce nu se poate lecul, pe lingă un sistem mai bun a muncirei cîmpului, decît prin îndrăgirea meșteșugurilor de cătră fii plugarilor! — dar ne dă de gîndit faptul, dacă o bună parte a pricinei, nu se găsește oare tocmai în acea înleznire a împrumutului, cu urmarea ei, de care vorbisem? În cazul acesta, rolul cultural al băncilor noastre iese la iveală, și se impune, cu îndoită putere. *Insași banca îl va înțelege și-l va urma, dintr'un instinct de conzervare proprie.* Căci, o bancă nu e făcută numai pentru câți-va de ani, ci întărirea ei tocmai dela trecerea mai mult ori mai puțin îndelungată a timpului, se așteaptă. Și în ce viitor poate privi o bancă, în jurul căreia puterea de credit a clientelei pe zi ce merge slăbește, micșorîndu-se averile? Repet: în astfel de împrejurări, îndemnate de înțelegerea intereselor lor, băncile vor căuta numai decît, instinctiv, să-și salveze baza existenței lor: prosperitatea situației materiale, generală. Insuși interesul lor le va constrînge, să se îngrijească, în același timp, de rolul lor cultural, de *ridicarea la bunăstare a țărănimii* — clientela lor de căpătenie. Mai am convingerea că tot așa, prin evoluție, se va ajunge acest moment cu atît mai curînd, cu cît se vor înființa mai multe bănci și mai repede. Concurența ce și-o fac, și ruinarea țaranului nostru prin împrumuturi, care e totodată și ruina ori măcar scăderea băncii — le va constrînge. Firește, dacă capitaliștii noștri nu-și vor lărgi puțin orizonturile, și nu vor preferi, — tot numai din interes — să înființeze bănci în Canada noastră ajunsă pe mîna străinilor grăbiți în a se înfrupta, ce-i zice altfel Maramureș, — în loc de a înființa cîte două bănci în acelaș loc!

Aci am voit să o scot la rolul cultural, neapărat și fatal, al băncilor noastre. Ele, nu că le poruncește nîscui » datoriinți naționale«, dar însuși interesul lor bine pătruns le poruncește, să nu fie numai institute de cîștig, de exploatare, ci adevărate institute culturale, filantropice, să le zicem așa, — în senzul cum se va vedea în-dată. — ori ce fel de bănci, dar mai vîrtos ale noastre. E doar așa de simplu să înțelegi, că pentruca să-ți meargă ție bine, trebuie să faci tot ce poți pentru întărirea izvoarelor, de unde iese binele tău!

Am zis, că la convingerea asta o să vină odată, negreșit, băncile, prin evoluție. Dar, o minte ageră și o voință puternică, nici odată nu-i iertat să se lase în »soarta evoluției«. Evoluție foarte ades nu e altceva decât »mucul la deget«. Vom grăbi — preveni nu se poate — evoluția deci, făcând următoarele.

În legătură cu despărțimentele »Asociației« prin conferințe, dar și în alt chip, deosebit, sprijinind școalele populare — se vor sili ca să dea carte țăranului, să-l facă înțelegător pentru daraveri financiare.

E doar interesul lor să aibă a face cu oameni deștepți și pricepuți. Mult mai intențivă muncă au însă să desfășure pentru starea materială a țăranimei, tot din indemnul interesului propriu: ajutându-și clientela, șie-și își ajută. Sunt nenumărate mijloacele, ce le stau la dispoziție. Reuniuni pentru cumpărarea de unelte agricole, ales mașini de îmblătit — ori pot să le cumpere însele, lucrând cu percent echitabil. Operații, ori societăți aparte, pentru asigurarea de vite. Inleznirea de împrumuturi, când se știe că acestea vor fi întrebuințate pentru cumpărări mai mari de moșii — eventual cu garanță reciprocă. Sprijinirea societăților de conzum, și de vânzare în conzum. Punerea la îndemână a mijloacelor pentru industriile de casă și protejarea meseriilor prin acordarea de burse mici la copiii de țărani, cari vreau să învețe meserii. În fine — inițiala acestor rînduri — *magazinele de bucate*. Și mai câte.

Iată de ce dau eu așa mare importanță magazinelor de bucate.

E de obște cunoscut lipsa totală a spiritului de economie, la țăranul român. Să se chiar gîndească la ziua de mîine, dar cu luna de mîine nu mult își bate capul. De iarnă se mai îngrijește. Pentru primăvară însă nu adună decât nădejdea: doar s'o găsi vre-un chip să trăim. Asta firește acolo, unde se duce un trai mai lipsit, și unde poate nu prea are nici posibilitatea de a face economii pentru viitor. Nu caut însă cauzele — privesc faptul așa cum îl știu. Și e fapt netăgăduit, că țăranul adese își vinde de toamnă bucatele (porumbul), ca la primăvară să le cumpere iarăși cu preț îndoit ori întreit. E nevoit să facă așa.

Căci, uite, vine colectorul să-ți ceară darea, toamna, ai să plătești un mic împrumut luat azi vară, îți trebuiesc niște lemne peste iarnă, — ban gata nu ai; ce să faci, vinzi pe rînd cîte o mierță două, din roada anului, că de s'o găta (socoteală exactă, cît îi trebuie la an, nu-și face) tot vom mai face rostul oarecum la primăvară. Și dai bucatele scumpe cu cîte 1'20 cor. mierța. Toamna, cînd toată lumea culege, cine să-ți dea bani mai buni, chiar în sat la tine, nu-mai decît! Iar la oraș, la piața mare, cine naiba s'o mai duce pentru o mierță, două! Ba încă te bucuri, că ți-le cumpără cineva! Acest cineva, firește e ovreul, altul cine ar cumpăra numai așa cîte o

mierță? Trece iarna, și vine primăvara... coșurile goale. O mierță, ori chiar numai o jumătate, iarăși cine altul să-ți dee, decît ovreul ori popa, ori alt bogătaș, în cele din urmă tot una, că tot n'o să-ți dee bucatele nici unul, decît cu prețurile curente, dela bursă, fară îndoială mai mari decît cele de toamnă. Să zicem 2—4 cor. mierță. Ori vei face altfel. Vei lua, dacă-ți dă, primăvara, cîteva mierțe »în credință« (pe credit), să dai la toamnă îndărăt bucate în acelaș preț, plus camăta, se înțelege. Foarte lezne se va întimpla, că la toamnă vei da două, trei mierțe pentru una, dar ce să faci, n'ai încotro. Cu mult mai mare e pierderea într'un alt caz. Lucru de toate zilele e, că țaranca să cumpere din prăvălie, fărînă, petrol, sare, răchie etc. pentru bucate (porumb) în loc de bani, așa de cîte o cupă, ori de cîte o pătrare. Percentul e aici colosal de mare, dar, înalte, nu se ia în seamă. Și altele.

Față de aceasta stare, magazinele de bucate (prin asociare ori cu capitalul băncii), sunt menite să înlătore o primejdie, nu se poate mai grabnică de lecut. Ele pot fi organizate după două sisteme. Cel dintîi e sistemul societății de vînzare în comun: magazinul cumpără bucatele (en detaille) cu prețuri echitabile (nu totdeauna curente), și le vinde pe urmă ori en gros, ori iarăș întră cei dela cari le cumpărase, măcar în parte. Risicul e foarte mic, ales cînd banca susține magazina, căci ce se pierde eventual într'un an (ori în alt restimp oare care) se poate cîștiga în celalalt. — Al doilea sistem e, pe care eu îl propun, și aș dori să-l încercăm, este: magazia de bucate, în forma casei de zălog. Uite cum. Iarna mai ales, dar ori și cînd e silit să-și vîndă țaranul din bucate, s'ar cumpăra aceste cu un preț echitabil, (s'ar stabili totdeauna un maximum, din oscilațiile prevăzute), dar bucatele nu s'ar vinde, ci s'ar păstra în magazie, până vînzătorul, avînd iar lipsă de ele, ar veni și ar cumpăra dela magazie, le-ar răscumpăra tot ale lui, cu prețul cum le vînduse, plătiînd firește o taxă oare care în contul cheltuielilor, ce s'ar face negreșit cu manipularea și contabilitatea. De vîndut în piață, nu s'ar vinde decît, ce nu s'a rescumpărat, căuîndu-se timpul cel mai potrivit și pentru unii și pentru alții. Pe lîngă pierderea materială de care l'ai ferit astfel pe țaran, l'ai mai scăpat și din ghiarele celor ce profită de strimtoarea lui.

Eu cred, că sistemul acesta se poate realiza foarte ușor.

Vă rog să se facă o discuție cît mai larg întînsă asupra lui.

Daco-România.

Suntem invinuiți, că noi am fi dușmanii acestei țări, că săpăm la temelia ei, căutăm s'o vindem, cum vind giambașii caii în țirg și pe ruinele acestei țări străvechi, să întemeiem o altă țară, o împărăție puternică valahă, care să cuprindă între hotarele ei pe toți cei de-o limbă și de o lege cu noi, pe toți Românii dela Nistru până la Tisa și care țară să se numească: Daco-România. Cislic și domn, civis și ministru, fițuică și gazetă, șoptesc, vorbesc și urlă, că noi suntem trădători de patrie și că gravităm înafară. Invinuirea asta și-a ajuns culmea, deci mai departe nu mai poate merge, nu mai poate merge, fiindcă domnii acestei țări fac din ea armă furioasă, cu care ne desbracă de ori ce drept, pe care noi în calitate de cetățeni credincioși ai acestei țări trebuie să-l avem, dacă nu vrem, să murim. Se știe, că omul aprins, preocupat de o însușire turburătoare nu mai vede clar, nu poate deosebi lucrurile după adevărata lor construcție; omul egoist, în dorința lui oarbă de a se valora numai pe sine, vede în fiecare alt om un dușman, un rău voitor și în orbia lui caută să-l doboare pe celalalt, arma n'o alege, e tot una ori armă psihică, ori fizică, după cum îi stă la dispoziție, numai puterea de manifestățione psihică sau forța brută, arma vizibilă, concretă. Maghiarul are o calitate turbulentă: șovinismul. Creerul lui, sufletul lui, întreagă ființa lui e stăpînită și cîrmuită de această însușire, iar ca șovinist e foarte natural, că-i frate cu a doua însușire cu egoismul. Nici nu se poate altfel. Șovinistul maghiar are în vedere mărirea, glorificarea maghiară, iar această glorificare nu se poate face altfel, decît prin sdrobirea acestora, cari se par, că împedecă această tendință înfumurată. Se valorează imediat egoismul. Și cu el deodată vine ura în contra neamurilor streine, presupunerea, goana, aplicarea

forții, câte odată sau de multeori și teama. Maghiarii urâsc, scriitorii de ai lor îi îndeamnă, să urască și ei urâsc, urâsc năprasnic; presupun, că Românii, Sîrbii și Slovaci li-s dușmani; gonesc și aruncă în temniță pe aceia, cari luminează poporul sub cuvînt, că sunt ațîțători, se tem, li-e frică, văd ceva în întunec, spionează, înțeleg, deosebesc ceva, le sare în ochi o fantomă, Doamne groaznică fantomă sau poate realitate? Daco-România? ... Egoism! Așa-i omul egoist.

Fițiuca, numită »Ellenzék« din Cluj face bale la gură injurînd la Valachi, scuipîndu-i în obraz și aducîndu-le acuze josnice. Zice înțeleapta fițiucă — care nici odată n'a fost înțeleaptă, care nici odată n'a făcut știință sau filozofie rece, sau sociologie nepreocupată sau literatură neneaose, care și sub întemeetorul său, apusul în Domnul maghiar, înjura mereu pe Valachi mai ales pe timpul procesului memorandului (O părinte Lucaciu îți mai aduci aminte, sau poate însuflețirea dureroasă nu-ți da vreme, să cetești articolele de fond ale de mult muritorului Barta I) — zice, că prin anii 1860, cînd Papiu Ilarian a ajuns ministrul lui Cuza, i-a făcut acestuia propuneră, să întemeeze cît mai în grabă Daco-Valahia, care se cuprîndă în sine Muntenia, Moldova, Basarabia, Bucovina, Ardealul, Bănatul, Maramurășul și părțile bihorene până la Tisa. După ce gată cu descoperirea asta interesantă își exprimă în termeni delicioși deosebita bucurie, că Papiu a murit nebun în casa de alienați din Sibiu. Intre rînduri face și o concluzie de tot filozofică. Zice, că Papiu a murit nebun, fiindcă a nebunit poporul, prin urmare — zic eu — toți cari vom nebuni — după Ellenzék — adecă vom lumina — după noi — poporul vom înebuni. Vai Doamne ce filozofi is! Bine, că nu s'a născut săracul Cant în Redacția dela Ellenzék! Mai știi! S'ar fi apucat poate, să înbunească (sau să lumineze!) redacția dela Ellenzék și-ar fi nebunit săracul! Procurorul? Șade în Cluj, dar nu-i nicăiri. Scuzați-mă — ar zice el, — doar nu-s D-zeu, ca să fiu pretutîndenea l... Aici nu-i ațîțare, pentrucă ceea ce scrie foaia asta consună perfect cu părerile mele, deci... tăcere!

In parlament Andrásy — contele negru — declară război naționalităților, pentrucă sunt dușmane statului. Că Românii gravitează înafară, nu poate susținea cu toată tăria, pentrucă n'are documente concrete, dar presupunerea stă, convingerea internă, e și 'n groful ăsta negru. Cum n'ar fi,

trebuie să întrunească și el calitățile inerente spiritului în-
gimfat: șovinist-egoist.

Dum Roma deliberant, Sagunthum perit, sau satul arde, baba se peapătă. În parlament baronii și grofii acuză și fac politică de clasă, pe cînd țara se pune în mișcare, pune mîna pe băț și pe traistă și pleacă udînd drumul cu lacrimi într'altă lume, într'o lume mai bună, unde să-și poată agoni-
nisi o coaje de pîne. Ș'aici rămîn jidanii, cari pe parale de nimic cumpără pămîntul cîștigat cu sudori de singe de bie-
tul țaran pribeag. Ce politică bună, politică jidănească, care cu vremea va surpa și politica infumurată a domnilor! Ji-
daniei fac politică economică, politică de bani, vor vedea domnii datori pînă în gît cum vor fi vinduți la licitație și scoși din casele și comoditatea fotelelor lor cu doba...

Groful Andrásy zice, că naționalitățile sunt mai tari acum ca mai înainte, căci altfel n'ar îndrăsnî deputații na-
ționaliști, să vorbească așa de slobod în parlamentul ma-
ghiar. Judecată de grof! Nu știe groful, că prin luptă te întărești și că din suferințe răsare energia. Rusii isbiți de
cnuta cazacului, aruncați în casele de ghiață ale Siberiei și
pușcați ca cîinii la rîspîntii sunt mai tari și mai energici
astăzi. Pe urma profesorilor de universitate împușcați, pe
urma studenților și studentelor ruse masacrate și din sin-
gele tuturor martirilor se va ridica puternic: imperiul rusesc
democratic.

Poporul român a luptat și luptă pentru nevoile și să-
răcia lui, pentru limbă și lege și pentru crearea și întărirea
Ungariei democratice și în luptele ăstea s'a oțălit, s'a în-
tărit, iar energia și puterea lui de muncă și de viață e a-
sigurată pe veci. Pentru Ungaria a luptat poporul român!
Dovadă șiragul de războaie din trecut, în cari Românul s'a lup-
tat pătimaș pentru țara lui, pentru moșia lui și pentru
regele! La Adeta un batalion de Români a ținut în loc pe
Marele Napoleon timp de 3 zile așa, că acesta e silit, să
recunoască în raportul ce-l face către Directoriu, că dacă
n'ar fi fost »Legiunea infernală« (batalionul românesc) el
și-ar fi ajuns scopul mai curînd. Pentru Ungaria și pentru
tron au luptat Românii în 1848, au luptat în contra Dom-
nilor, cari se luptau pentru feudalitatea Ungariei și nu s'au
înfricoșat nici cînd generalii Austriaci trecuți pe partea dom-
nilor i-au amenințat, că-i vor pușca, dacă nu se vor alia cu
domnii! Pentru țara asta și pentru tron au luptat Românii
pe cîmpiile Lombardiei și ale Prusiei!

Nimenea dintre noi n'a făcut daco-valahism. Românii înșiși, conducătorii lor înțeleg, că Daco-România e o fantomă, la care nu se cugetă nimenea serios, ci din nefericire se cugetă capetele înferbintate ale Maghiarilor sau presa jidano-maghiară, perciuinații cu gânduri de domnie tiranică-materială.

Suntem prieteni cu Austria? Nu cu ea, ci cu domnitorii Austro-Ungariei. Am fost, fiindcă dela ei am avut diplomele leopoldine, pe cari însă domnii, dieta din Ardeal n'a vrut să le pue în praxă, dela ei am avut averile grănițarești. Inocențiu Micu Clain era bine văzut în sfatul ministeriului împărătesc, Iosif al II-lea era prietin cu Românii, a venit în mijlocul lor de două ori, i-a mîngăiat și li-a dat drepturi, plîsoarea lui Horia a ascultat-o cu bună voință și i-a promis, că va vindeca toate relele, cari muncesc pe Români, li-a făcut școale, li-a șters iobăgia, a muștrat tirania domnilor, cari despoiau și chinuiau amar pe sărmanii Români.

Și acum suntem prieteni cu Austria și supuși devotați ai Tronului, fiindcă vrem, ca imperiul austro-ungar să dăinuiască și mai departe pentru susținerea păcii și a echilibrului european, vrem însă reformarea acestui imperiu: așezarea lui pe baze curat democratice, unde individul, naționalitatea și societatea să aibă drepturi egale de existență și manifestare. Ungaria fără Austria, așa cum se prezintă ea acum, va pieri. Asta o știu toți politicienii lor. Dar Austria, care acum se reculege prin democratizare, se va rupe de sine de Ungaria, dacă aceasta nu va căuta să țină pas cu ea. Ungaria va rămânea singură și pățimașele lupte interne o vor nimici. Și Ungaria sau mai bine Austro-Ungaria trebuie, să rămână... Asta o susținem noi »daco-valachii« și o susțin și frații noștri din România. Sunt doar destul de proaspete discursurile, pe cari Sturza le-a ținut în senatul român (la 1894), în cari pledează pentru susținerea și întărirea imperiului austro-ungar, în care fiecare națiune, deci și națiunea română să fie egal îndreptățită. Ba mai mult ministrul de externe de pe atunci Lahovari a refuzat de a interveni pe cale diplomatică pentru Români, în contra cărora se încinsese pe atunci o goană năprasnică (Inchisori, v. replica, procesul Memorandumului), ba capul Junimiștilor Carp zicea, că nu-i consult, ca Românii din Regatul liber, să mîngăie pe Românii din Transilvania. Singur Regele Carol a dat un răspuns mai hotărît în cestiunea Românilor din Ungaria, afirmând într'o scrisoare, a-

dresată lui Bismark, că simpatia dintre frații de un sînge, n'o poți înăbuși.

Ei! Asta-i daco-românism? Sau poate ni-se impută, că Liga din București face daco-românism? Nimic mai fals. Liga are scopuri pur culturale. Datoria ei e să promoveze cultura, dar fiindcă astăzi ea e datoare ei însăși, e mai mult moartă, decît vie. Petre Grădișteanu, fostul președinte al Ligei, n'a fost decît Român, iar în momentul, cînd a pîlmuit pe Kutschera a fost poate ceva mai mult: cavaler român, iar astăzi poate, că e și mai departe un om, care vorbește multe, dar face puține, sau nu face nimic. Rákosi, din fericire scriitor neromân, injură în »Clopotele amuțite« pe Români, învinue pe preoții noștri (o umilii!) că primesc bani dela Ligă prin Comitetul național. O! Oare unde-s banii aceia și oare să fie?

Ce vreau Maghiarii dară cu Daco-România? vreau doară să îmbogățească și mai departe pe pestriții redactori dela fițuicele maghiare, cari se laudă cu »Kossuth apánk« sau cu »Árpád és Tuhutum öseink«? Nu înțeleg ei ironia asta a sorții, care-i menită să-i piardă?

Sau vreau să făurească din acest neadevăr un motiv de asuprire pus în minile nepricepuților rău voitori? Ne prigonesc pe baza unei inchipuirii! Bine. Cinici, cum sunt, își scuză procedura cu goana, ce o poartă Nemții în contra Polonezilor, dar nu vreau să știe, că copiii Polonezilor s'au pus în grevă și nu vreau să mai meargă la școală, până nu li-se propune religia în limba lor, în frumoasa limbă a lui Sinkievicz. Oare noi nu vom face așa, cînd ni-se va lua limba din școlile zidite de noi și oare răușita nu va fi mai reală, cînd 10 milioane de nemaghiari s'or pune în grevă? În Germania sunt 56 de milioane Germani și 2 1/2 mil. de Poloni. În Ungaria 10 milioane nemaghiari și 8 1/2 mil. Maghiari. Deducția clară, logică?... Deducă ei, dacă au minte.

În imperiul Mării Britanii se luptă Irlanda cu Anglia cea mare. Și minune! Un ministru președinte englez pledează pentru pretenziunile Irlandezilor. Proiectul lui Gladstone pentru *Home rule* e primit în 1893 de Casa de jos a parlamentului englez cu o majoritate de mai bine de 50 de voturi. L'a respins însă Casa de sus, domnii cei mari, cari nu înțeleg durerea și nu vreau să aplice dreptul. Urmarea însă a fost, că Gladstone deja de atunci a început să lucre la un proiect, pentru desființarea Casei de sus, iar astăzi se vorbește deja de desființarea ei, ca de un fapt, care

*Glădnuț
Lungă!*

trebuie să se împlinească cit de curînd. Țasta-i adevărat democratism! Irlandezii luptă de fapt pentru independența Irlandei și totuș poporul englez e prietin cu ei și Home rule (parlament independent) li-se va da nu peste mult. De bunăstarea economică a Irlandei neproductive s'a îngrijit totdeauna parlamentul englez, dela 1892 li-s'a dat învățămîntul poporal obligător și gratuit, salariile dascălilor li-s'au regulat în mod mulțămitor. Dar nu numai față cu Irlanda, ci față de toate coloniile sale Anglia se distinge prin liberalismul și democratismul său larg.

Irlanda a fost cucerită cu sabia de Henric, mai apoi de Cromwel și în urmă a abzis ea însăși de parlamentul său contopindu-se cu parlamentul englez; Transwaalul și Orange au fost cucerite numai mai deunăzi și totuși în cea dintii băstinașii sunt aproape singuri domni, iar în cele din urmă Burul e egal cu Englezul în toate. Țasta-i constituție engleză și nu maghiară. În cadrele ei sunt luați toți sușuții tronului englez. Constituția maghiară are de multe ori poftă să se măsure cu cea engleză. Țasta-i ca și cum s'ar măsură un schilav cu un bărbat voinic, frumos și simpatie! Românii din Ungaria nu vreau o Irlandă independentă cu totul, nu vreau o Daco-Valahie, ci numai recunoașterea lor ca națiune egală cu națiunea maghiară, limba lor să aibă aceleași drepturi ca și limba maghiară.

Cererea autonomiei Transilvaniei nu însemnează reducerea Ungariei la starea Elveției, ci ușurarea administrației din punct de vedere teritorial. De altfel această cerere e bazată și pe dreptul istoric: Transilvania până la 1848 recte 1867 a fost totdeauna autonomă. Într'o vreme a fost sub voievozi ardeleni, mai apoi sub principii cu totul independenți de Ungaria propriu zisă și în urmă a fost stăpînită ca mare principat de împărații și regii Austro-Ungariei, cari purtau titlul de mari principii ai Transilvaniei. Dar pe lîngă acest drept istoric sprijinește acest punct din programul nostru național și unitatea de limbă din Transilvania. Destul, că autonomia Transilvaniei n'ar însămnă ruperea de Ungaria, nici formarea unui stat în stat și nici alipirea la regatul român, fapt prin care s'ar crea Daco-Valahia. Nu Daco-Valahie cerem noi, ci egalitate deplină cu poporul maghiar în legislație, putere executivă, administrativă și judecătorească.

Dacă această egalitate ar fi faptă, atunci scriitorul dela Budapești Hirlap n'ar mai risca afirmația, că Cultura e rezultatul desvoltării în mod natural a spiritului omenesc.

Hm! Ce filozofie curată sămănată într'un pământ nisipos și plin de țelină! Cum oare s'ar putea cultiva un popor fără școale și fără dascăli. Școale nouă nu ne zidește statul, (sau dacă ne zidește ne pune condiții) noi trebuie să ni-le ridicăm din avutul nostru pe care ni-l adunăm cu trudă de fer, dascălii noi trebuie să ni-i cîștigăm și noi trebuie să ni-plătim, căci dacă li plătește statul, li cere jertfe, jertfe grele, surpătoare de suflet. Pe luminători, pe aceia, cari sunt chemați și destinați de D-zeu ca să lumineze pe cei întunecați li consideră Puterea de ațîțatori și-i infundă în temniți, de unde nu mai ies vii nici odată, ci morți, morți vii, pe cari trebuie să-i ținem noi cu bani trudiți. Scriem cărți și articoli prin gazete și scrisul ăsta e călăul nostru. Incidit în Schylam qui vult evitare Carybdim sau; Incunjurăm procurorul și cădem în temniță. Luminăm și luminînd ne întunecăm: ne învăluie grosul întunerec al temniței lor ș'acolo noi cei ce meniți suntem, să propoveduim cuvîntul cărții, trebuie, să tăcem.

Noi luptăm îndemnați de sărăcie, și de sus ne acuză cu Daco-Valahie. Noi vrem frăție sinceră cu poporul maghiar și procurorii ne acuză cu ațîțare în contra acestui popor, noi vrem prosperarea acestui stat, ne iubim petecul de pământ pe care ne-am născut și se găsec totuș descreeați, cari voesc, să dovedească, că vrem să-l luăm în spate și să-l ducem în altă țară, pe cînd dacă s'ar uita mai bine ar vedea, că nu luăm decît o traistă și un băț și plecăm plîngînd spre America.

Ăsta-i adevărul, adevărul dureros, care ca un blăstăm greu apasă asupra acestei țări nefericite, asta-i rana înveninată, care crește și se tot desvoaltă în organismul acestui stat, pîngărit de mîni sacrilege și despoiat de toate temeliile, pe cari a fost întemeiat de oameni muncitori și cuminți.

»La America!« înină sdrăntoșii. »La America!« bilbie flămînzii. »La America!« strigă tot poporul acestei țări și echoul acestui strigăt desnădăjdut străbate lungul și latul munților și văilor, cîmpiilor și apelor acestui pământ!

Ăsta-i adevărul și nu Daco-România.

FOLCLOR

Articol partitiv în limba română.

Limba noastră ie așa de bogată și mlădioasă, încit te cuprinde mirarea, cum de nu s'au aflat până acum iubitori ai limbei populare, ca să-i descopere toate bogățiile și frumsețile, începind dela formele gramaticale, până la nuanțele de stil și până la ritmul așa de fermecător și variat al versurilor populare.

Până acum nici într'o gramatică n'am cetit despre distingerea pronumelui *mine*, *tine* și despre întrebuințarea lor, încit am auzit tineri ieșiți din școli românești zicind: »ca ieu« in loc de: »ca mine«.

Sub rubrica aceasta »Folclor« se va scrie de acum înainte tot felul de poezii populare, interesante din punct de vedere psihologic și linguistic, frânturi de limbă, obiceiuri și observații asupra lor, eventual studii, și rugăm pe toți binevoitorii să ne dea concursul.

De astădată voim numai a atrage atenția asupra unei forme de articol, care în limba franceză se numește articol partitiv (*du*, *de la*, *des*). Acesta ie articolul »*la*« chiar cu înțelesul articolului partitiv francez. Iată cîteva cazuri (din cînd în cînd vom mai aduce):

Iel mîncîncă »*la*« mere. — Adună »*la*« fin. — Ce de »*la*« jucării a adus. — Știu că făcu »*la*« glume. — Sunt cam »*la*« 6 oameni.

Și din aceste 5 exemple se vede că există în graiul poporului vorba »*la*«, care pusă înaintea substantivelor, le dă un înțeles partitiv, adecă cînd se zice »adună la fin« însemnează că nu adună un anumit fin sau tot finul dintr'un loc, fără o parte oarecare nehotărîtă din fin.

Contrast. Cînd se zice »adună finu/« (cu articol hotărît), asta însemnează că adună un anumit fin, despre care știm și pe care l'am putea determina mai de aproape.

Originea vorbeii »la«, sau să zicem: a articolului partitiv »la«. Să ne fie permis adevărat să face puțină filologie.

Le lucru știut în știința filologică, că articolele cele hotărâte mai ales, din toate limbile, începând dela cea grecească, își au originea din pronumele arătător. Așa, de pildă Germanii au pe »der, die, das«, din »dieser, diese, dieses«, Ungurii au pe »a, az« din »az«, Francezii au pe »le, la«, din latinul »ille, illa«, iar Românii îl au pe »l și a« tot din pronumele demonstrativ latinesc »ille, ea«, dar pus și adăugat la urma cuvintelor.

Găsim însă în limba românească articolul hotărât și înaintea cuvintelor: »Cel Ungurean și cu cel Vrancean«, — »cel om«. — »Nu-mi văzuși tu cea oaie« etc. Sau în forma »ăl, a, ai, ale«, de pildă: Nu văzuși un' se duse »a« (cea) muiere, în înțelesul că are și iel o muiere și întreabă mai nepăsător unde i-s'a dus, dar poate avea și înțelesul de »cunoscuta, faimoasa«, punem cazul că pentru gura iei, sau pentrucă-i bețivă.

În înțelesul dintâi, cînd ie vorba de ceva mai nepăsător și nehotărât avem pilde, cînd se zice »Ce face iel acolo? Da culege »alea« mere sau »cele« mere, sau »celea« mere. Adună »ăl« fin, »ăla« fin. (Mere și fin, cari nu mult îl împoartă pe al de zice așa). Sau: Știu, că făcu »alea« glume, ca să-i fie. (Adevărat făcu glume multe, dar nu spune cîte și ce felu anume). Ba auzim și forma: »tot bea la al vin«. Aici ie evident, că »la« are o funcție, iar »ăl« alta.

Din analogia aceasta de înțeles și de forme zicem, că din aceste forme și adevărat din »ăla, și alea« se derivă articolul nostru partitiv »la«.

Un caz analog aflu în forma auzită pe la Poiana-Sărată (comit. Treiscaune): »alde Micu« sau »ande Micu« în înțelesul de membrii nehotărâți ai familiei Micu, de pildă: Am fost pe la ande (alde) Damian în povești. Fraza: nu mă împrietinesc cu a nde Petrică însemnă, că nu mă împrietinesc cu cei de părerea lui Petrică.

DESCÂNTECE

(Auzite și culese sub numirea aceasta).

Vai de mine, cum s'aude
Gura badii oare unde.
Nu ști'-aud, ori mi se 'mpare,
O' 'mi stă șirea¹⁾ la iel tare.

Dragă mi-i horea d'asta²⁾
Care-o zice bădița.
Horea tăt dragă mi-a³⁾ ci [fi]
Până pă badea l'oi ști.

Ce mi-i drag, nu mi-i urit,
De-ar și (fi) ca negrul pământ,
Ce mi-i urit, nu mi-i drag.
Și de-ar și frumos și alb.

Uritu din ce-i făcut?
Din omu care-i tăcut.
Uritu din ce se face?
Din omu care tăt tace.
Dragostea din ce-i făcută?
Din omu cu vorbă multă.

Nu-i frumos omu frumos,
Că-i frumos omu drăcos.
Nu-i frumos cine se ține,
Că-i frumos cui îi stă bine.

Ochii miei și-a mîndrii miele
Numai gură nu pot cere.
Ochii miei și cu-a mîndrii
Numa nu pot vorovi.

Măgheran măciulios,
Trece badea 'n sus și 'n jos
Și se face minios.
Măgherean cu măciulie,
Nu-mi pasă de-a lui mânia.
Ieu numai din tind'oi trece,
Și ca iel îmi capăt zece.
Și num'on deget l'oi întinde,
Cinci și șasă mi-oi cuprinde,
Și cinci-șasă 'mi vin acasă,
Ce să fac, dacă-s frumoasă!
Și cinci-șasă mă sărută,
Ce să fac, dacă-s plăcută!

Frunzulică de uluc
Uită-mă, că ieu de uit⁴⁾.

Pă din sus de Mănăștur
Mere badea c'on cal sur,
Calu-i sur, badea-i peun⁵⁾
Cuțitu din teacă-i saie,
Oblu 'n inimă să-l taie!
Să meargă singele vale,
Cum m'o ciufulit⁶⁾ de tare!
Meargă-i singele părau,
Cum m'o ciufulit de răul
Măi bădița, bădișor,
De-ar da Dumnezeu să deie
Tu drăguță să nu ai
Că drăguță ț'am fost ieu
Dată dela Dumnezeu.

¹⁾ firea.

²⁾ »d« eufonic.

³⁾ În graiul din jurul Clujului timpul viitor din singular pers. 3-a se prescurtează cu ajutorul »a«. Perfectul compus în singular pers. 3-a se formează nu cu »a«, ci cu »o«, de pildă »o mers« = »a mers«.

⁴⁾ Sunt interesante pentru abundența sunetului de duișie »u«.

⁵⁾ Ca peana păunului de gătit.

⁶⁾ M'a batjocorit.

V. M. Munteanu.

La istoria limbii române bănățene vechi.

Palia Orăștiei 1582.

— Cercetări filologice. —

AL IV-LEA COMUNICAT

Fonologia.

Formele gramaticale, mai că nu sunt alt ceva în limbile derivate — cum sunt toate cele romanice — deci și în cea română, decît legi fonetice¹⁾. Baza studiului limbistic este fonetica²⁾. Fără aceasta nu putem face cercetări gramaticale. Materia foneticeii sunt sunetele. Sunetele se nasc din schimbările literilor, pentru că azi folosim literele de semne pentru sunete; adecă ideile le arătăm prin complexe de litere. Lucrul acesta se numește în limbistică scrierea subiectivă. La început, înainte de a afla fenicienii alfabetul, lumea și-a arătat cugetările sale, prin chipuri, scrierea obiectivă, sau materială³⁾.

¹⁾ Fr. Diez: gram. der romanischen Sprachen. Bonn 1836 I. 91 și Bartal. A. Bévez. az összehasonlító nyelvtanba. Bpest 1883 17.

²⁾ G. D. Georgian: Essai sur le vocalisme roumain II. Bucarest 1876 p. 1—2 și A. Viciu: vocalismul l. române Blaj 1893, p. 3 și monumentalele opere alui Corsen și Schuchart uzate de Viciu.

³⁾ Grafia obiectivă era de 2 feluri: ideografică și lexicografică. Prima se subdivide în figurativă, cînd adecă voiau să scrie un cuvînd concret, făceau chipul acelu cuvînt d. e. cal, desemnau, ori

Literele sunt vocale, cari sună singure de sine și consonante, cari se pot respica numai ajutate de vocale.

Vocalismul paliei. Vocalele sunt mult mai hotărâtoare pentru firea unei limbi, decît consonantele, deși aceste din urmă sunt mult mai număroase. Vocalele »au mai mult colorit, dar mai puțin caracter«, decît consonantele. »Vocalele dau limbei respective un colorit și-i asigură un caracter individual așa, cît deosebirea externă, între o limbă și alta, o face tratamentul vocalelor«. »Vocalele sunt un element foarte însemnat, și vocalismul e caracter și tip al limbii noastre« zice d-l I. M. Moldovan în »archivul« lui Cipar p. 4, 97.

Litera »a« este vocala cea mai nobilă dintre toate vocalele; »ea este mai departe de consonante, decît ori și care altă vocală«. În limba română vocala *a* este regina fonologiei. Are trei nuanțe: *a* curat, *ă* obscur și *î* și mai obscur. Din punctul acesta de vedere, mai îndreptățit ar fi, ca sunetul *î* să se scrie cu *ă*. Petru Maior, la introducerea dicționarului de Buda Ș, 6 susține, că a auzit în pruncia sa bătrîni vorbind, cari nici cînd nu exprimau *î* ci *ă*. În scara sunetelor *î* ocupă loc între *i* și *u*. Deaceia vedem, că străinii îl pronunță cînd *i*, cînd *u*. La românimea din Bănat¹⁾ se face bună nuanțare între pronunțarea lor *î* și *ă*.

Din contră, în Moldova se substitue *ă* la *î*. Se afirmă, că pînă în a II. jumătate a veacului al 15-lea li era necunoscut sunetul *î*. Unii moldoveni și azi exprimă pînă, pentru pînă. D-l Viciu prof. de limba română în studiul seu des amintit (p. 15, 44) zice, că și prin Ardeal se mai aude ici-cole, *ă* pentru *î* d. e. atăta în loc de at/ta etc. În Muntenia pe unele locuri apoi sunetul *î*, în cîteva cuvinte eufonic se rostește urmat de un *i*, pî/ine. mî/ine,, cî/ine, (pine, mine, cîne.)

sculptau calul; simbolică, cînd voiau să descopere o noțiune abstractă, atunci pentru acel cuvînt făceau lucrul ce în natură întipue așa ceva, d. e. viclenia o scriau, zugrăvind vulpea. Ideografia deci era cetită de ori ce om. Lexicografia era înțeleasă numai de un anumit popor; ea se împarte în silabică și fonetică d. e. pentru bunătatate, trebuia să se facă un: burete, un năvod, o tablă și o teslă; ear pentru cea fonetică, cînd vrei să scrii frate, desemnai foc, rac, ac, taur, epure. Cnf. 90. Parvulescu, ortogr. l. române. Tîrgul-Jiu-lui 1894/5. T. Maiorescu: Critice. Buc. 1874 156. Gaster. orig. alfab. Buc. 1885, 13.

¹⁾ Bănățenii pronunță *i* curat uneori în locul lui *î* d. e. gr/î ride=gr/î, rîde și din contră, zic lăture pe cînd alți români zic lature.

Intr'un timp fonetiștii dela noua direcție a convorbirilor literare, vroiau cu ori ce preț să suprimă pe *i* din fonetica limbei noastre, transformîndul în *ă*. N'a reușit, precum nu va reuși nici strădania unor artiști dela scenele Bucureștilor, de a elimina din graiul român diftongul *oa* și al marca apoi numai cu un simplu *o* mai întins ceva, după cum se însămnă foarte des în monumentele veacurilor apuse.

Filologii discută despre întrebarea, că *i* afla-se-ar și în dialectele limbei noastre!? La macedoneni s'ar mai folosi, dar rar de tot. La istro-români apoi, aproape totdeauna e substituat cu *ă*¹⁾. Nu încapă însă nici cea mai mică îndoială, că în vechime era *ă* și *i* și la ficele limbei române dunărene.

Verosimil, că într'un timp foarte îndepărtat pentru *ă* și *i*, de azi a existat numai un singur sunet umbrit. Acesta e *ă*. Bifurcarea s'a făcut însă înainte de a se desface limba în dialectele ce le avem: adecă, daco sau dunărean, macedo și istro-român. De vremece Const. Porfirogheni amintește deja de »tu ŋger; așa, nuanțarea între *ă* și *i*, în I. jumătate a secolului al X. era vie, în graiul românilor²⁾.

Pe cit de adevărat este, cumcă semivocalele *ă* și *i*, nu se află în limbele neolatine, pe atît de controversată este întrebarea, că află-se în latina originară și în cea clasică!?

Mai convingătoare sunt probele ce le aduc susținătorii opiniei afirmative. În toate cuvintele vechi, de obirșie latină, sunetele înjumătățite și umbrite, *ă* și *i* se află constant și consecvent. De aici coniecturăm, că sunetele des amintite, sunt foarte vechi, mai vechi ca toate cuvintele străine intrate în limba noastră. Știut este apoi faptul, că toate cuvintele străine și mai recente, cari se introduc în lexica română, sistematic se feresc după puțință a se supune sunetelor *ă* și *i*; adecă le mai convine pronunțare deschisă a lui *a*, care o au și acolo, de unde le-am împrumutat.

Adevărat, că sunetele din vorbă se afiă la slavi și la albanezi, ba se crede, că în vechea idiomă ilirică încă ar fi fost și că doară românii de aici le-au moștenit!?

Cum a fost limba ilirică nime nu știe! Românii vin prima oară în atingere cu bulgarii slavizați în veacul al VI. Toată structura limbei noastre neîndoios arată, că în timpul contactului cu bulgarii era deja formată și definitiv dismembrată de rustica latină și de surorile romanice. Dacă

¹⁾ Philippide zice, că ar suna ca un e mut la francezi.

²⁾ Nădejde literat. 8.

odată graiul român era criztalizat la invaziunea slavică, fonologia slavă nu a mai putut opera așa de adinc față de limba română, cum vedem că e organizarea sunetului obscur *ă*, *î* în limba noastră, așa, că acest fenomen fonetic, e o particularitate primordială pentru natura distinctivă a limbei române. Fonetica și morfologia unei limbi deja formate, nu suferă nici o schimbare radicală prin atingerea constantă cu oarecare limbă. Amestecarea este numai cu privire la vocabular. Aici apoi poate fi imenză; precum în adevăr e și imenz vocabularul slavă din limba noastră, după unii mai mult de jumătate din vorbele noastre sunt de proveniență slavă. Lexicograful Cihac se îndură a ne da numai 25% din lexica latină. Ori cum va fi, natura unei limbi o decid formele gramaticale și sunetele, nu materialul de cuvinte. Limba engleză conține mai mult element romanic ca german, și totuși e limbă germanică, pentru că germanică îi este forma gramaticală și germane îi sunt sunetele și pronunțarea lor.

Cu toate că în limbele neolatine nu se află vocalele guturalo-nasale *ă* și *î*, ele se păstrează totuși într'o formă oarecare de pronunțare a parte în unele dialecte italiene moderne. Italienii nu le-au putut lua dela slavi, căci nu au avut legături la olaltă. (Viciu I. c. 18 Densușan literat. ed. II B5.) Cluj / Central University Library Cluj

Cumcă în limba veche latinească și în dialectele ei: umbric și oscic a existat varianță fonetică, cu privire la litera *a*, și peste tot, cumcă era un sunet închis omofon cu *ă*, *î*, al nostru, limbistica de mult a stabilit. Despre sunetele acestea atât de caracteristice pentru limba română, mulți au scris și multe s'au scris. Mai bine a deslegat problema repausatul prof. Lambrior.

Sunetul *î* se află la slavi într'o altă condiție, cu totului deosebită de a noastră. Acolo *î* e foarte scurt, mai mult închipuit și auxiliar numai pentru de a ușura rostirea cuvintelor fără consonante atât de firești limbei slave. Relativ la *ă* apoi avem a observa, că la slavoni e staționar, pe cînd la noi e supus legii accentului și asimilațiunii vocalelor, de unde alternează în flexiune și derivațiune, cu sunetul original, el însuși se derivă.

Așa poziție și-a asigurat sunetul *ă* în fonetica noastră actuală, încît mai multe forme gramaticale numai prin mijlocirea lui se pot observa și distinge.

Monstre în palie, geneză, c. I. *î*. pentru *ă*: *apî luminî*
chemî searî, dimîneaî (versetele 2—5) s. c. I. adecă *ă* e

mai totdeauna marcat cu *i*, slova *ius* pentru *ior* și *ieri*. (Neavînd noi la »Orizontul« caractere cirile; punem numele slovelor.)

Sunt cazuri, dar mai rari, unde din contră, pentru *i* se aplică *ă*: ziua dintăiu (5), făcând semăntă, spre pământ (11), lăngă, pâne (= pine) (49, v. 8, 20, 22, 24, 27), săvârșitul duhului, sârbească mână (epilog).

De sine înțeles, că tot mereu întimpinăm și cuvinte de acelea, unde *ă* și *i* sunt scrise cum le rostim și scriem noi azi.

În unul și acelaș șir, unul și acelaș sunet, în unul și acelaș cuvînt, e redat cu slovă diversă d. e. făcând semăntă... făcînd rodul, pământ și pămînt (l. 11—12).

Azi noi zicem și scriem mîină. În palie tocmai învers luau aceste două sunete, adecă *ă* îl scriau *i* și *i* îl scriau *ă*; nu numai în cuvîntul mîină, ci și aiurea, d. e. n'au întors mîni de inger, ce mîni grea... limba sârbească, în loc de sirbească.

Ba dăm de locuri, unde sunetul *i* nu e caracterizat nici cu *ă*, nici cu *i*; ci cu ambele deodată așa, că în acest amestec *ă* totdeauna e așezat naintea lui *ă*, d. e. lăingî sine... dăindu în mîni noastră (epilog).

Cumcă și *ă* la rîndul său să fie marcat prin îmbinarea lui *i* și *ă*, ori *ă* și *ă* n'am aflat.

Dat-am însă de cazuri, cînd o nuanță a sunetului *i* e marcată cu *i* *i*, adecă cu *ius* și cu *in*: mîniîncî pradî (gen. 49, 27).

Știu eu bine, cumcă atît aici în cuvîntul mîniî(n)cî, cît și în cele două de mai sus lăingî și dăindu al doilea sunet de *i* e însămnat nu cu vocala *i*, ci cu consonantavocala *in*. Numai că din acest *in* (literă compusă din *i* și *n*, vocală și consonantă, vocalis sonans, nasalis), în cele două cuvinte de mai nainte lăingî și dăindu e luat din *in* numai vocala *i*, consonanta *n* a rămas, ceea ce se vede de acolo, că în aceste două cuvinte după dublarea lui *i* vine nașu, adecă consona *n*, ce nu ar fi, de ar fi trecut întreg *in*.

În cuvîntul mîniî(n)cî adevărat, că *in* reprezintă și pe *n*, nu numai pe *i*, pentrucă numai ocură ca în cele două cuvinte și nașu = *n*. Dar ar fi putut să rămînă afară întreg *in* din acest cuvînt, căci cînd e precedat *in* de *ius* = *i*, atunci acest *ius*, adecă vocala *i* face deodată și

pe *n* d. e. »cu mare mufca scoasem«, adecă muâ(n)că, sau muncă (vezi epilog).

Mai însămnăm aici, cumcă am zis mai sus, că cuvintul lîngă din *în* a luat numai pe *î*, pe *n* l'a omis; acum arătăm la gen. 49, 22, că în acest cuvînt e omis și *n*, adecă e omis întreg *în*: »lângi cest izvor«.

Mulți susțineau, cumcă slova *în* ar fi inventată de Români, pentru a reprezenta sunetul specific românesc *î*. Așa zicea și bănățanul, diaconul Const. Loga, că acest sămn s'a format dintr'un *i* asupra căruia s'a aruncat un *n* *n/i*. Mai de acceptat e însă părerea, că aici avem de a vedea o prefăcere paleografică din *ius* și din *ia*. Paternitatea se datorește nu paleoslavei, ci cum spun domnii Barbulescu și Siegescu, medio-slavei — limbagiul eclesiastic bulgar.

Puțin mai sus zisesem, că la macedo-Români vocala *î* mai că a dispărut cu totul. Așa dară și din *în* a perit *î* vocală, rămînînd consonanta *n*. Dar acest *n* se pronunță ca *î* la daco-români, d. e. 'npart, 'ncălzesc șcl. Adamescu, liter. pag. 37.

Reasumăm, în palie *în* e folosit ca vocală și ca consonantă: reprezintă pe *î*, în și *n*; și mai obvine și ca parasisit în corpul cuvîntului, între *ă* și *n*.

Unde avem azi *ă* în palie adeseori era *a* deschis: în țăr murile mariei. Altcum maria o aflăm scrisă și cu *î* și cu *ă*: apele mării... peștii mării... țăr murile mariei (gen. I. 22, 25, XLIX. 13). Apoi jiganii, și a șasea zi (I. 20, 24, 31) sară și dimineața (I. 31).

Se află *a* duplat: Canaan, Avraam (epilog).

La toți Români *o* final accentuat s'a schimaat în *ă*. Aceasta prefăcere e specialitate românească. La celelalte limbi romanice nu obvine. La istro-români e greu de constatat, că află-se aceasta schimbare ori nu. Ei n'au perfectul simplu și prefăcerea numai la acest timp ocură: Și luă (= luô) domnul D-zeu omul (gen. II.).

În locul lui *u* de azi aflăm în palie *î*: îmblă încoace (49, 22), împleți pămîntul (28). În Bănat și în Moldova și azi se folosește forma îmblu, împlu pentru umplu; îmblu e mai vechi ca umblu și se află și în dialectele limbei române; deci prefăcerea s'a întâmplat înainte de ruperea limbei în dialecte.

Autorii paliei scriu sînt, simt pentru sunt, apoi porînci pentru porunci (49, 5, 12, 29, 32). Sînt și porînci se aude și azi pe valea Begheului.

Se scrie în palie *ă* pentru *o*: lăcuitar (eplg), va lăcui (49, 13) adecă așa cum pronunță bănașenii.

S'a prefăcut e din latină în *ă*: păcătoasă, păcatelor (epilog).

Pentru *i* modern în palie mai dăm peste rămășițele originalului *e*, *den*, *ce*, *bene*, *margene*, *nece*, *beseareca*, *nemica*, *Elie* (prof.), apoi dimineața noastră de acum acolo totdeauna sună demineța.

Altcum cuvîntul acesta nu numai pentru silaba sa primă, ci și pentru ultima (*ța*) și pentru media, (*mi*) arată vacilanța fonetismului din timpul acela. Se scrie demineăț, demineța (cu azu), demineățî. Aici *i* e pus cu *ir*, dar altă dată e cu *iji* (l. 5, 8, 13, 19, 23, 31, 49, 27).

Prefacerea lui *e* accentuat și închis din origina latină în *i* la noi, cînd era precedat de labiale și neurmat în silaba a doua de un *e* ori *i*, o întîmpinăm peste tot în palie: vestmîntul său (49, 11), pămîntul (i. passim). Ba ce e rar în alte momente contemporane, *i* se păstrează și la plural: cuvintele slăvite; (eplg), dar dăm și peste forma: cuvinte frumoase (49, 21), apoi sămîntă și semînte (1, 11, 49, 28). În prolog aflăm chiar pe latinescul *e*: îmbrăcămte.

Prefacerea este și în dialecte. La celelalte limbi surori e necunoscută.

Se mai scrie în palie *i* pentru *e*: Moisi, voivodul, varmighie, dar este și varmeghie (= județul) (pro. eplog).

La toate limbele neolatine e deschis și accentuat din latină, are schimbarea în *ie*: viermi, fieră, mieu, piatră (1, 27, 28, 49, 24) aflăm însă rar și formă originară cu elidarea lui *i* d. e. veții (vieții), perdu (pierdu) (prolog).

Se substitue lui *o* de azi *u*: ingrupară, ingrupați, ingrupătoare (49, 29—33). Este și îngropat, înfluresc, rumâni, dumnezău. Este și român și domnezău (pro-epilog gen. l. 10, 11, 14, 16).

Semnălăm, că vocala primă din cuvîntul domnezău e scrisă în 4 variante. De sine înțeles, că mai des e cu *otu*, apoi *ucu*; *u* e mai rar, în prolog odată e scris cu *otu*¹⁾ dublat (l. 9—12, 14, 16).

Particula *ne* apoi se omite, pentru scurtare. Adecă se ia după latinie, domu sau dom-zeu, dominus, deus. Omiterea silabei *ne* o mai întîmpinăm încă odată în scrierea lui

¹⁾ Nu am a mină întreaga palie. Se poate, că se întrebuintează și caracterul *onu*, ori *onu* cu *otu*, ori *onu* dublat, la scrierea domnezău.

domnezeu, aici însă nu mai occură *m* de mai nainte pentru *d*, deci e domndzeu. Incolo domnezău se scrie tot întreg.

Cuvîntul paseri e scris: pasfri, pasări, paseri și pasiri, deci în 4 feluri (I. 20, 22, 25, 28, 30). Tot așa babilonice se face cu vorba ziua: chemă lumina zio (ziuă, ije-ot) zua dintâiu (ucu az), zu a doa (ziua a doua, ucu) a triea zi (ije), să slujească zuoiei (ucu-ot), a cincia zii (ir și i) (I. 5, 8, 13, 14, 16, 18, 19, 23).

Punea *a* pentru *e* de azi: că văzum cum cine slujașce (prolog).

O pentru *u*: orașul Logojului. Poporul și azi zice Lógoj.

E pentru *u*: varmegiei Henedoriei. Azi se zice Hinedoara.

I pentru *u*: au țin/t mueri mai multe ca una (prolog).

În una și aceeaș propoziție, în unul și acelaș cuvînt, se mestecă *i* cu *u*: și mănule brațelor lui vor fi tari, prin mănile puternice a lui Iacob (49, 24).

Să zăbovim puțin la cuvîntul mînă. La latini se ținea de declinarea IV. cu *us* la genitiv și *us* la nomin. plur. În palie aflăm indice de o declinație a patra în limba noastră veche, tocmai în substantivul de față. Se află acolo minū în loc de mîni (gen. XXVII. 22). Noi zicem azi minurile; bătrânii ziceau mînule și cu rotacism mîrule. Analog se întîmplă în Italia la Siciliani (Viciu, vocal. 41, idem dialect sicilian 75).

Terminațiunile: toriu și tariu sunt generale în palie: propoveditoriu, lăcutoriu, mărgăritariu, vistieriu. Nu lipsește nici forma vițioasă de propoveditor (eplg. Cipar principia 226).

Diftongul *oa* e o prefacere fonetică specifică românească din *o* accentuat al latinei. La romanice lipsește; ba și în dialectul istro-român. Odinioară a existat. Sunt la noi filologi de renume, cari cred, că *oa* nu ar suna a diftong, ci ar fi numai o nuanță fonetică a lui *o* tonic, care s'ar schimba după accent și alte circumstanțe.

Palia scrie pe *oa*: a nostre (onu), scoasem (onu-azi) voó, doó (onu-otu), dooásprezece (onu, az, otu) și a tóte (otu) (49, 1, 28, 29; I. 28). Deci aici dăm peste încercări de a marca pe *oa* cu *o*, fie cu *onu*, *otu*, ori *onu*, *otu* deodată.

Nu îmi știu da samă, cum de scrie palia *oă* pentru *u* (onu ior); și sároatînd pe el (49, 32).

Diftongul *ea* e redat cu *e*: hotnogiul ardelului, (cesti) noi pentru dragoste lui D-zeu (eplg).

Și din contră *e* se reproduce prin *ea*: beseareci, folosul buneștelor, ceaste dōo cărți (eplg).

Se scrie *ea* pentru *a*: seara (l. 5, 13).

În loc de *ia* aflăm *e*: cu voe noastra, pentru mărie (iesti, eplg).

Se scrie *vistiieriu* și *vistieriu* (eplg), *muiare* (cu *ia*) și și *muierea* (cu *ie*, 49, 31; l. 27), *chemi* (iesti și *chiamă* (eplg) și l. 5, 8, 10, 21).

Numele propriu *Marian*, e grafiat *Marien*, (iesti, eplg.)

Nu lipsește nici abundența lui *iot* în *mînîia* sa (49, 3, 6, 7) a *treîa* zi, *rodiea* (l. 12, 13.)

Locul lui *ie* îl ține *e*, d. e. luna lule (= Iulie eplg.)

Caracteristicul limbei noastre *u* final, în opera *banăștenilor* își joacă toate rolele sale. Vine *scris* întreg: pe a ceriului *domnu*, *mărgăritariu scumpu*, *dîndu* în mîna noastră. *Înjumătățit*: *Zăcanu*, *văzumu*, *înflurescu*, *amu*, *ostenitu*, *avemu*, *ingeru*, *vertitu*. *Omis*: *protopopul*, *șinum*, *Ardeal*. La *banășteni* și la *macedoneni istrieni u* și *azi* se rostește mai adeseori, ca în alte provincii.

Consonantism: Atenția cetitorilor vom opri-o foarte puțin la această cercetare. Poziție hotărîtoare în structura limbilor, nu revine consonanțelor. Mai ales în trecutul foneticeii noastre nu au avut rol.

Se înlocuește *m* pentru *n*: *sîmt* frați (49, 5.)

Metateza lui *r*: *prentu*, *pentru*, ori și *elidat* de totului *peantru* (prolog.) În *Moldova* se zice *pîntru*.

Alfabetul vechiu pentru marcarea sunetului *z* avea două caractere. Unul aspru și compus, *dz*, *dzelo*. Acesta în valoarea numerilor era 6. Avea a fi uzat la cuvintele, cari în originea lor latină au rădăcina de *d*. Pentru sunetul mai moale și pentru cuvintele cari și în latină, ori în limba de unde s'au împrumutat au *z* simplu, se folosea litera *zemlia*, *z*. Aceasta numără 7¹⁾.

În *palie* se mestecă *dz* cu *z*. Se scriu cuvinte cari au trupina *d* cu *z* și din contră, se pune *dzelo* pentru cuvintele de originea lui *z*, se scrie *viteadz*, dar și *viteaz*, *botedzătoriu*l, în loc de *botezătoriu*l; *ziua* și *dziuă*, *dumnezeu* și *dumnedzeu* (prolog și gen c. l.)

¹⁾ R. Ionascu: sisteme ortografice. Bucur. 1894 p. 16.

În prolog aflăm o prea interesantă urmă de un sunet intermediar între *dz* și *g*, *ge*. Anume cuvântul »zice« e grafiat cu *dzelo-ge*: *dzgice*. Nu știu cum să esplic acest curios sunet!? Oare nu ar fi la mijloc sunetul de azi al bănățenilor: *ișică*, *șică*, *zice că*? Sau, că se aduc acest »*dzgice*« în ceva nex cu pronunțarea specială alui »de, di« la bănățeni? Constant se zice în Bănat *gimineața*¹⁾ în loc de *dimineața* *geget* (*djejet*) *deget*, *gimică*, *dimică*, *rige*, *ride*, *gege*, *dede* (perfect simpl. III. p. sing.) Altcum *d-l* lorga arată în liter. rel. p. 30, cumcă în scrisori maramureșene tîrzii, uneori se află nuanța »*gice*«, pentru *dzice*.

Dar ușor se poate, că aici avem o rămășiță de fonetică veche latină, cînd *vaccila* pronunțarea lui *z* și *j*. Se zicea: *lezuș* și *Zezus*, junior și *junior*, *jaceo* și *zaceo*=*zac*. *lanuarias* și *Zanuaria*, *geanoarias*, *genarius*, *genaria*. Eată forma noastră poporană a lunii ghenarie?

În rustica latină și în jargoanele ei, mai întîmpinăm pe lîngă slăbirea lui *j* în *z* și o altă slăbire: alui *d* în *z*, d. e. *diebus*, *zebus*; *dies*, *zes*, *zi*; *hodie*, *oze* (= *az*) *diaconus*, *zaconus*. Despre slăbirile din chestiune la latini, a se consulta *Densușan* p. 6—8, eară la români *Nădejde*, 19, 72, 90 și 92 în istoriile lor de limba și liter. română. Cuvîntul »*judecă*« îl aflăm scris în palie cu *j* și cu *g* (*eplg* și 49, 16.) *Moldovenii* și *bănățenii* și azi încă rostesc mai des pe *dz* și pe *gi*, ca pe *z* și *j*. Țăranii din aritul *Logojului*, nu *zic* *judecată*, nici *jiudecător*, ci *jiudecată* și *jiudecător*. În colindele de Crăciun flăcăii *logojeni*, apriat întonează »*giunelui bun*« = *junelui bun*. Altă dată apoi totdeauna *zic* *jiune*, *jiuni*.

Una dintre caracteristicile graiului bănățan, e și păstrarea lui *n* între două vocale; dupăcum adecă era în originea latină, și dupăcum se vede, că a fost în limba română veche. Pe cînd ceilalți români lapadă pe *n*, bănățenii cu *istro* și *macedo românii*, exprimă și scriu; *cuni*, *călcini*, *gutini*, *căpătini*, *fănină* (și *fărină*) *vinie*; *vini* (verb) *țini*, *puni*, *spuni*, *remîni*, *descuni*. Urmă de păstrarea lui *n* în palie avem în: *întînia zi*. Se crede că *n* acesta s'ar mai rosti și la românii slavizați din Galiția. (*Nădejde* I. c. 17.)

Urmă despre fenomenul ortoepic al rotacizării lu *in* în *r* nu aflăm în toată palia. Se vede, că bănățenii și mace-

¹⁾ Sunetul *gi* bănățan, la macedonieni e *dzi*; d. e. *ginere*, *dzinere*.

donenii prea tare iubesc pe *n* între două vocale, decât să-l poată elida, ori schimba. Ba bănăţenii, dacă după *n* urmează *i*, ori *e*, atunci înmoaie pronunţarea în sunet special lor; care sună ca *ni* la şpanioli, sau *gn* uneori la francezi, şi *ny* la maghiari.

Ici-coale totuşi în limba de azi bănăţenii au rotacism, d. e. merunt, nimăru*i*, ameriuţă, pretotinderea, muşuroi.

Rotacismul se află numai la români. Limbele surori nu îl au. Ce se întâmplă la şpanioli şi francezi e o permutare de un grup întreg de consonante. Albanezii au rotacism. Nu se ştie originea rotacismului. Densuşan l. c. 82 zice, că e de origine arică şi ar fi fost cunoscut şi în elina şi în latina. Alţii îl țin de: dacic, ghetic, tracic, iliric. În dialectul macedonean nu se află, cu atât mai tare dominează în graiul istro-român. Oarecînd a fost mai lăţit în graiul român dunărean, ce probează codicele de Voroneţ. În Muntenia nu se mai află de loc. Prin Moldova se mai aude foarte rar. Trebuie, că într'o vreme foarte îndepărtată, se pronunţa *nr* deodată, d. e. binre = bine, bire, abunăoară ca azi în unele locuri se zice: miel, mniel, mel, niel.

Dăm în palia preste dublarea lui *r*: Moisi proroc (eplg) mînie *r*repede (49,7.)

De încheere fixăm aici cu plăcere, cumcă cu fonetica limbei române se vede a se îndeletnici pe baze noi şi largi, servindu-se de optică şi acustică, un vrednic fiu al Bănăţului Dr. I. Popoviciu.

Trecem la formele gramaticale, la așa numita morfologie.

Glose.

(**Libertate.**) Noțiunea aceasta fiind ceva cu totul subiectiv, trebuie să ne gândim îndată la individ, ca la o ființă morală. Sunt astfel 2 calitative a noțiunii »libertate«, a-nume: individ și putere morală, sau libertatea numai individuală poate fi și se realizează în raport direct cu dezvoltarea morală a individului. Cu cât individul ie mai conștuit și mai stăpîn peste împrejurări, cu atît și libertatea ia proporții mai mari, și întors.

Dorul de libertate nu-i altceva decît tendința de manifestare a puterii morale. Țsta deja ie un semn bun pentru indivizi și complexe de indivizi.

Din dorul de libertate se plămădește încetul cu încetul voința de a fi liber, adecă manifestarea faptică a puterii morale. Dacă un individ sau complexe de indivizi, cari au aceleași aspirații (popoare) nu sunt libere, Țsta ie semn, că n'au ajuns încă la atîta putere morală, ca să se instăpînească peste împrejurări, să rupă zăgazurile ce le stau în cale. Acesta însă nu-i motiv de desnădăjduire, ci din contră pentru indivizi de viață și popoare de viață ie un impuls ca să-și înmulțască avutul moral, ca să se poată lupta.

Lupta ie semn, că mai există putere morală. Abzicerea de luptă însemnează ori împuținarea puterii mele morale, ori peste tot învingerea ie. Nizuința de a-și elupta o poziție mai favorabilă ie o datorință a fiecărui individ. Și fiind așa voi lupta în contra ori cărei formațiuni sociologice, chiar și în contra statului, pentrucă în mod etic nu pot fi constrîns să lupt pentru o astfel de asociație de oameni, care nu-mi recunoaște dreptul existenței mele morale, și voi lupta până atunci până cînd voi ajunge la libertatea de care sunt demn, și voi lupta în continuu pentru aceasta în contra ori cui care mă împiedecă, fie stat, fie confesiune, fie naționalitate, fie ori ce societate, fie individ.

Am ajuns așadară la al 3-lea calitativ al libertății, *lupta. Și lupta pentru libertate ie mai frumoasă și decît însași libertatea.*

(Sistem de economie.) Cu cit indivizii unui popor sunt mai culți, cu atît se inventează mai multe mijloace pentru înaintare și bunăstare. Intre acestea se numără și mijloacele intelectuale numite *sisteme*. Se pare că poporul român mai sărac ie chiar în mijloacele acestea, pentru că încă nu știu că s'ar întrebuița vre-un sistem nici chiar în așa zisa politică economică. Las' apoi că cu greu ai și putea vorbi de politică fără să-ți inchipuiești oare-cari sisteme. Sistemele însă nu se inventează numai din senin, se cere spirit de observație și studii economice. Iar studii economice speciale pentru poporul român din Ungaria sunt foarte puține și defectoase, doar nește studii despre bănci și articole de jurnal scrise cu puțină cunoștință de cauză.

Se lucră doar sistematic pentru ridicarea economică a țărănimii? Se întrebuițează vr'un sistem pentru închegarea unei clase de mijloc? Se aplică doar vr'un sistem pentru cuprinderea comerțului monopolizat de streini? Se lucră doară cu sistem pentru înființarea industriei mici? Dar pentru industria mare, de fabrici? Dar pentru comerțul cu magazii? Se lucră apoi sistematic pentru ocuparea unei poziții în comerțul din orașe?

Lucrăm oare să ne punem în legătură cu marea, prin cuprinderea unei poziții în comerțul din portul Fiume?

Răspunsul nu îndrăznesc a-l da.

*

Cînd pleci la luptă, lucrul cel dintîi ie, că îți dai seamă de forța ce dispui și de împrejurări. Cînd te apuci să zidești o casă, îți tragi seama de mijloacele ce le ai la îndemînă.

Cînd te vei apuca de ridicarea economică a țaranului, îi vei studia mai întîi starea lui de astăzi, pentruca să poți afla anumite puncte de razăm în viitor. Dacă vei avea în vedere punctele acele de razăm și te vei folosi de ele, atunci vei putea zice, că lucrî sistematic pentru îmbunătățirea stării țaranului.

Apucîndu-te de întemeierea unei industrii, va trebui să studiezi mai întîi ce felu de industrii avem deja dezvoltate în germene. — Și dacă căutăm, vedem, că am avea o industrie împreunată cu oieritul, și avem o industrie de casă reclamată de portul nostru. Cine a încercat însă până acum să creieze o industrie sistematică din țesăturile

și cusăturile noastre. Așteptăm până vin și la noi Jidanii, să ne sistemeze industria aceasta pentru ca să o aducă în comerciu, dupăcum au făcut în ținutul Călatei cu cusăturile și țesăturile mai mult sau mai puțin ungurești. În privința aceasta în timpul din urmă se pare că ne-a deșteptat puțin albumul D-lui Comșa. Cetim, că vrednicele doamne române Elena Hossu n. Pop de Băsești și Victoria Dr. Erdélyi în cadrul reuniunii femeilor române din comitatul Hunedorii au pus la cale înființarea unui atelier de țesătorie ca un feliu de școală. Foarte bine! Noi însă am dori să se facă chiar negustorie din industria aceasta de casă. Țesăturile și cusăturile să se vîndă ca articlii de comerciu, cu reclamă întinsă. Asta-i numa un caz.

Cînd vrem să înființăm un comerciu, iară trebuie să avem în vedere de ce forțe dispunem și de acolo să pornim, punîndu-le în mișcare forțele acele. Dacă pornești bine de acasă, umbli bine și pe drum. Dacă-ți dai samă de puterile tale și de puterile rivalului, atunci poți întreprinde ceva sigur, poți ținea concurență, și concurența-i un lucru de căpetenie în comerciu.

Forțele sunt de 2 felii: ie întii materialul ce-l putem aduce în comerciu, și oamenii cari învîrt comerțul. Material am avea din produsele agricole, din produsele economiei de vite și din produsele micilor industrii locale.

Oameni încă am avea cu pricepere pentru lucrul acesta, numai cît trebuie să ne dăm seamă cîți sunt și de ce încredere.

Fiind în curat cu aceste lucruri datorința noastră ie, ca materialul de negoț care-l avem să nu-l înstrăinăm, ci să facem să ajungă în mîinile negustorilor români. Aceștia apoi avînd material mai mult și mai ieftin vor fi în stare încitva să ție concurența cu negustorii mai mici streini. Dovadă sunt Mărginenii, cari avîndu-și articlii de comerciu (brînzeturile, slămina, și vinurile) dela frații lor Mărgineni împrăștiati în toate părțile, pot purta un comerciu întins și pot rezista concurenței.

Pe lîngă toate acestea comerțul român nu va putea ținea concurență, fiindcă magaziile și fabricile nu sunt pe mîna Românilor, ci pe mîna streinilor, cari se înțelege, ajută pe negustorii mici streini, frați de-ai lor, dîndu-le favoruri la cumpărări.

În cazul acesta nu ne rămîne altceva decît să înființăm și noi magazii și o industrie mare, nește fabrici cu capital

social, avindu-și un conducător general al lor, priceput. Industria acea mare își va câștiga debușuri din ce în ce mai mari, folosindu-se de toate mijloacele, de cari se folosesc streinii.

În legătură cu aceasta stă însemnătatea necalculabilă a unui comerț românesc în portul Fiume. Acolo adecă se pot înființa diferite magazine de articlii importați, pe cari noi și negustorii noștri li plătim așa de scump.

Avindu-le toate acestea, ie numai o jucărie ca să cuprindem orașele și să facem din iele tot atitea centre de comerț românesc, căci provincia e curat românească. Ți-i mai mare năcazul, când vezi că, de pildă în Cluj, centrul unui ținut curat românesc, nu sunt firme românești. Străinii, cari cutrieră numai orașele, nu văd nicăiri nici o viață românească, încit ușor își pot face concluzia, că noi în cumpana culturală a acestei țări tragem foarte puțin.

A bătut acum ceasul din urmă, ca să introducem în mișcările noastre economice, un sistem care să creieze legătură între producții agricoli, industriali și comerciali; o legătură între diferitele ținuturi, în cari se produc diferiți articoli de industrie și comerț; o legătură între producții români și publicul conzument.

Pentruca să se creieze sistemul acesta, trebuie să se studieze forțele noastre materiale și cele intelectuale, să se facă un conspect despre numărul și priceperea meseriașilor și negustorilor noștri activi, să se studieze diferitele ținuturi pentru ce industrie și comerț sunt potrivite; unde sunt începuturi de industrii și de negustorii; unde ar trebui să se creieze din nou. Știindu-le toate acestea, să se lucreze din adins și sistematic pentru ridicarea industriei și a comerțului, neuitînd baza noastră agricolă.

Și pentruca să se facă începutul, ie trebuință de cîțiva conducători pricepuți, cari să facă planul, ca să știe de unde să apuce lucrul și să cutriere toată românimea ca nește învățători și apostoli ai culturii. Aceștia vor aduce înainte mai multe planuri de întreprinderi, pentru cari să se facă reclamă, ca să se și realizeze de cătră privați sau prin capitaluri sociale.

Un capital social, lucrători (industriași și comercianți) și un comitet de conducători pricepuți și de omenie, acești 3 factori pot face adevărate minuni.

În toată românimea să nu găsim cîtiva oameni entuziaști, dar practici și de încredere, ca să puie la cale această organizație?!

Trebue să facem, ca munca noastră să fie străbătută de inteligență și omenie, fără de cari nu se poate închipul sistemul; *prin inteligență sistemul se creiază și prin omenie se face statornic.*

(Lume nouă).

Motto: Să-ți iai curajul să privești în fața morții.

Din descoperirile de știință ale lui Darwin, marele naturalist, azi se scot învățături din ce în ce mai minunate și mai fericitoare.

Ie drept, că descoperirile lui au produs, la început în lumea psihică a omenimei atîtea conflicte și dureri de cap, dar aceste sunt pe cale de a dispărea cu totul.

Tot din învățăturile darwiniane se cristalizează, adecă, alte și alte învățături, dar cele mai însărmnate sunt cele filozofice cari au produs genii à la Nietzsche, iar acuma se nasc eticiani sau moralști, cari cu tot dreptul sunt în poziția de a Ceclama cu Archimede un întreit «evrika».

Pe baza teoriei darwiniane și a filozofiei înoite după aceasta teorie, se încheagă azi o etică care ie cu mult mai superioară tuturor eticelor de până aici, din simplul motiv, că e mai fericitoare, și ie așa, fiindcă contribue real la întărirea psihicului și fizicului (pentrucă acestea se influințează reciproc) și îi dă modru omului de a deveni posesorul însușirilor proprii, înăscute (teoria personalității), de a reveni la conștiința deplină a chemării sale pe pământ, din prezent și din viitor.

Această etică va cuprinde în sine tot ce ie bun în celelalte etici, va cuprinde în sine și bunătatea eticei creștine, cu un cuvânt se va închea una cu mult mai rațională, solidă și bazată, pe care cu greu o va mai putea strica cineva.

Și va fi bucurie multă pentru cei munciți azi de multele conflicte sufletești, cari rod la puterea individului.

Și din lumea trezită prin această etică vor reinvia eroii și semizeii antici, vom vedea născându-se adevărații uriași ai omenimei.

Ideia, care bate deja de mult la porțile gândirii, ie că lumea trebuie să ție cont de descoperirile științelor naturale și ale filozofiei, să-și asimileze noile cunoștințe și să facă din iele deducțiile practice-etice.

Nu-i însă lucru ușor a privi în fața adevărului; omului doar mai bine îi place să se mîngăie cu iluzii, cari sunt menite să-l decepționeze în continuu; mai bine îi place să se ascundă dinaintea adevărului, ca Țiganul capul dinaintea tunetului, în loc să-și ia curajul să vadă lucrurile așa cum sunt, să reziste ca un om viteaz, și să nu-și ia scăparea în prejudeții și credințe nebazate ca o femeie slabă de inger. Și cei mai mulți trec prin lumea aceasta, fără să o fi cunoscut, pentrucă n'au avut nici odată curajul să-și dea seamă singuri despre cele ce au văzut și ar mai fi putut vedea.

È drept, că asimilarea noilor cunoștințe ie foarte grea, se cere adecă multă muncă intelectuală ca să clădești pe o bază mai mult sau mai puțin falsă concepte și orizonturi noue de viață. Psicicul (sufletul) însă reclamă unitatea ce-i de trebuință pentru liniștea omului și nu se oprește până nu-și formează o concepție rațională, care să-l mulțamească pe deplin. Credința ce se naște dintr'o concepție radicală, ie cu mult mai puternică, decât una forțată asupra psihicului. Ie și nenatural ca fantazia (producătoarea directă a credinței) să se contrazică rațiunii aceluiaș psihic (suflet). Credința astfel produsă nu poate fi așa de tare, ca și aceea ce se produce cu conlucrarea tuturor facultăților psihice. Pentrucă psihicul ie ceva unitar și facultățile lui sunt numai nește funcții, manifestări ale lui. De aici se vede, că ie o necesitate psihică, ca să se creieze o astfel de concepție despre lume și o astfel de credință, pe care să o poată asimila întreg psihicul (sufletul), nu numai fantazia ci și rațiunea, sau cel puțin să nu contrazică rațiunii. Lumea învățată de azi suferă de lipsa credinței, și ie foarte esplificabil, deoarece credința se produce într'un suflet liniștit, împăcat cu concepțiile. Lumea învățată invidiază pe săteanul plin de credință, ar vrea să fie ca iel, dar nu poate, pentrucă nu se poate întoarce la concepțiile săteanului. Lumea învățată are trebuință de credință bazată pe concepțiile iei despre lume și despre chemarea omului. Concepțiile iei însă nu s'au stabilit încă definitiv. Reformele nu s'au putut face până acum, deoarece procesul de idei al teoriei lui Darwin încă nu s'a isprăvit. Abia atunci se va sfirși, cînd

se va încheaga și etica cea nouă întrind triumfătoare în lupta civilizației.

*

Impăcîndu-se oamenii în sufletul lor cu noile concepții, dinaintea cărora nuse mai pot ascunde, iei vor putea să se valoreze mai bine și prin iubire.

Iubirea se va arăta în formă mai curată și cu o forță elementară. Ea se completează cu credința concepută din cea mai puternică convingere a omului, ca porceasă din întreg sufletul, deci și din rațiune (teoria unității psihice). Oamenii vor iubi nu pentru că așa li-se poruncește, ci fiindcă sunt convinși, că prin iubire desinteresată, în mod natural, vor putea mai ușor asimila lucrurile din lume, vor putea ajunge stăpîni (acesta-i scopul moralei, care trebuie să reprezinte putere) peste lucruri și ființe. Iubirea aceasta fiind rațională, nu va degenera nici odată în boală. Iubirea rațională nu va să zică a iubi cu rațiunea, fără a nu iubi naiv.

*

Am afirmat, că o problemă a viitorului apropiat ie, că din adevărurile descoperite trebuie să se scoată învățăturile practice-etice.

Schopenhauer în metafizica amorului a făcut de pildă constatarea genială, că toate intențiile, lucrările, ori ce valorare a omului, în ultima analiză are ca scop, deși inconștii, continuarea speciei. Așa dară, ori ce tendință de valorare, deci și iubirea (pentru că iubirea reprezintă totdeauna un progres, un triumf, o valorare pentru respectivul individ) ie pusă în serviciul aceluia scop.

Descoperirea aceasta a lui mai însemnează, că fiecare om nu trăiește numai pentru sine, ci și pentru generația viitoare. Individul se produce și se valorează pe ori ce teren, face și poezii, creiază artă, pentru că așa-l îndeamnă instinctul generator, care nu se oprește până nu-i satisfăcut.

Pusă în praxă această descoperire însemnează, ca să-ți întocmești o *economie a vieții*, să nu-ți prădezi energia vitală înainte de vreme și cu ori ce femei, pentru că 1) prin excesele sexuale, instinctul generator fiind satisfăcut, nu mai tinzi dela o vreme spre o stare mai bună, pierzi din inteligență, pierzi din puterea morală, și 2) pentru că nu mai poți întemeia o familie puternică, și astfel nu vei fi părtaș de mulțumire și fericire.

Iată dară, să-i zicem, o umbră de capitol din viitoarea etică a omenimei.

*

Un alt punct de vedere foarte important pentru reforma eticei, ie descoperirea din știință, că manifestările psihice (sufletești) ale omului încă au bază materială.

Deductia practică: *în etică (!), bunurile psihice se vor considera tot așa ca nește bunuri materiale.* Tot așa de stricăcios și imoral ie a fi lacom sau sgricit în bunurile psihice ca și în cele proprii materiale.

În ziua de azi vezi pe mulți oameni *suferind* de aceea, că-s vecinic nemulțămii, ar vrea să știe tot și să-i întrecă pe toți. Dar din ce umblă mai egoistic după lucrul acesta, din ce sunt mai neputincioși. Cauza ie chiar ce am pomenit mai sus. Prin urmare nu-i sănătos și moral a dori și a voi prea mult; ușor poți să te faci imoral fără să-ți dai samă de lucrul acesta. Chiar din punctul acesta de vedere ie șovinismul o imoralitate pentru ori și cine. Șovinismul ie o *iubire prea mare* pentru lucrurile și însușirile alor mei, dar totodată implică în sine o *ură prea mare* față de streini, iar ura roade puterea individului, iubirea prea mare încă te face slăbănog.

Asemenea ie *lucru imoral a fi prea religios.* Religia, ea încă ie o manifestare psihică de natură subiectivă, ie un bun sufletesc, dar aceasta nu împoartă, ca rîvnirea prea egoistică după acest bun încă să constituie imoralitate. Do vadă ie, că cei ce se zic mai religioși, sunt cei mai slăbănogi. Iar morala totdeauna reprezintă putere.

Teza aceasta o aflu de o însemnătate neprețuită pentru civilizația indivizilor, pentru educație.

*

Afară de acestea etica viitoare va propaga *lupta metodică* împotriva suferințelor de tot felul și împotriva exceselor de plăceri, și, va propaga *independența individului* față de ori ce prejudeții și formalități (teoria personalității.)

Întrecerea morală va însemna, că fiecare individ se va nizu să-și cîștige în mod metodic prin deprindere, cît de multă forță de a rezista lumii și împrejurărilor.

În general, cu ajutorul acestei etici, care va corespunde unității psihice și personalității omului, se va ridica o aristocrație bazată pe putere morală și intelectuală, care întru adevăr va domni peste lucrurile și ființele din lumea aceasta.

In atenția foii „Unirea“.*)

În nr. 47 sub titula: »Vorbe slabe« se îndreaptă contra »Orizontului«. Dacă vorbele ce le-am zis îi par slabe, îi adresăm cu plăcere vorbe mai aspre.

Noi n'am vorbit în special despre archidieceasă, că ar reținea 10—11 luni congrua și ar fructifica-o în favorul clerului din centru. Am vorbit în general despre preoțimea unită.

Apoi nu acesta e călcâiul lui Achile în articolul »Orizontului« neplăcut »Unirei«, ci altele!! Pentrucă acestea nu le poate nega, nici nu face amintire de ele, ci vine înainte cu aceea, că în Blaj nu se bagă în bănci spre fructificare mila preoților. Cugetă, că a dovedit prin asta neadevărul celorlalte?

Peste tot în acel articol noi am arătat, cât de departe stau diecesele de energia și prudența archidiecesei în unele chestii mari, cari acum sunt la ordinea zilei și am dorit, ca diecesele în privința aceasta să ia bună pildă dela archidieceasă.

Pentrucă »Unirea« n'a negat, ci a tăcut despre unele învinuiri, aduse contra dieceselor, noi le repetăm acum cu *vorbe* mai aspre. În 1905 și 1906 în eparhia de Dumnezeu păzită a Lugojuului, mila preoțimei e depusă la banca »Poporul«; dobînda e a clerului gemial.

*) »Unirea« din Blaj n'a luat la cunoștință că »Orizontul« mărturisește principiul de »tribună liberă«, — și că noi apărăm adevărul și dreptatea împotriva oricui, publicînd fără teamă ori ce articole, mai cu seamă cînd ni-se pare că cele cuprinse în ele, sunt adevăruri. Ne adunăm prin asta o oare care comoară pentru timpul, cînd vom fi în purgatoriu, deoarece pe la icoane o dăm cam rar, iar mirosul de tămîie pe noi nu ne apără de Satana, cînd spunem vre-o minciună ori vre-o reverendissimă inzultă, la adresa deaproapelui. Să ni-se ierte inobediența, dar n'avem ce face, suntem siliți să dăm loc celor ce ni-le comunică d-l Pimen, pentru »Unirea«, ca să putem încredința pe cei ce ne acuză cu »murdărie«, — că mintea noastră de laici, preferă a desvâlă murdăria, decît a o săvîrși. — Cu creștinească iubire de adevăr: »Redacția Orizontului«.

Preoții rurali nici o para nu capătă din camete! Diecesele de Gherla, Lugoj, Orade, nu au pretins întregirea de congruă, nu au protestat contra contopirii în autonomia latino-catolicilor, nu au strigat contra programei Berzeviczy, nu au protestat nici împotriva ordinului, că religia să se propună ungurește în școalele statului.

Ba, — acum mai spunem ceva, — cînd un preot catechet a făcut întrebarea în scris, că ce e de făcut, conzistorul a aflat de bine în »*Domnul*« a nu-i da răspuns pînă azi. Noi știm, că este catechet român unit, care catechizează numai ungurește.

În timpul mai nou biserica gr.-or. își face datorința națională mai bine, ca cea gr.-cat. Asta e fapt. Cînd s'a ținut adunarea politică din Lugoj, nici un preot unit nu s'a arătat, cît de frica guvernului, cît din antipatie față de protopopul Dr. Popovici, care a criticat unirea într'o lucrare de știință. La alegerea lui de deputat, nici un preot unit, fie sătean fie urban nu l'a sprijinit. Canonicii nu fac politică, căci li-i teamă că nu vine »*mînzul*« (adausul anual de 600 Cor.) Preoții de pe la enorii fiind »umiliți și cu bună creștere«, nu cutează să figureze acolo, unde lipsesc mai marii lor.

La alegerile dietale de astă primăvară în Bănat, unde alesesem în 5 locuri și candidasem în vr'o 15 locuri, afară de 9 preoți români uniți, ceilalți toți, au ținut cu contrarul, sau au stat acasă. În Bănat sunt 90 preoți uniți.

Peste tot în întreaga țară, preoțimea gr.-cat. în partea sa mai mare, a aderat la partidele ungurești. În privința aceasta clerul ortodox, cu mult mai bine s'a purtat.

Cu privire la »*denegarea intrării solemne*« a mortului Dr. Iacob Maior în cimiteriul gr.-or. din Comloș, vom reveni. Se va vedea, că cine a urmat bine, uniții ori neuniții?!

Pimen.

MOMENTE.

Să ni-se dea voie, ca în acest loc să ne ocupăm în câteva șire de chestia redactorului dela »Luceafărul«, D-l O. Tăslăuanu, în calitate de secretar II. la Asociațiune.

Am scris în numărul trecut, că nu suntem aplicați nici de astă dată să jertfim forma pentru esență din motivul ponderos să nu se creeze caz de precedentă. E vorba despre denumirea D-Sale fără concurs la postul de secretar II. al Asociațiunii. Iși va aduce aminte D-l Tăslăuanu, că noi l'am spriginit, crezîndu-l de apt pentru împlinirea acelu post. Ne-am gîndit însă, că tot acei domni, cari l'au denumit pe dînsul »per şundam — bundam«, ar putea să-și creieze din asta caz de precedentă și să întregească pe viitor acest post sau altul cu vre-un nevrednic. Atît, nimic mai mult. Iar în chestia asta opinia publică e cu noi, deci nu e vorbă de personalități, cum zice D-l Tăslăuanu în răspunsul său din »Luceafărul«, acel clasic răspuns, care în zece șire galopează dela îmbrățișerile prietinești, trece peste o provocare serioasă la bunul simț, și se oprește asudat la o amenințare cu două înțelesuri, de anarchist.

Prietinția domniei sale nu ne-a folosit și nu ne folosește, iar dușmănia domnsale nu ne-a stricat și nu ne strică. Totuși credem, că d-sa are un interes foarte mare, ca să rămînem prietini, cel puțin în măsura aceea, în care a rămas cu ceialalți întemeietori ai »Luceafărului«, cari i-au cedat rînd pe rînd locul, ca d-sa să-și poată împlini neconturbat rolul de »impresario« al lui Octavian Goga. Am sfârșit!

*

La universitatea din Cluj grasează și profesorul Apáthy.

Un domn diform, pe fața căruia se văd caracteristicele rasei mongole, în purtarea căruia se marchează însușirile de stepe ale strămoșilor săi, și în stilul căruia bijbăie bătărăniile unui fanatic bolnav, îndrăgostit de o chimera, care de altfel nu cuprinde mai

mult idealism, decît instinctul alcoolizat al unui chelner faţă de o perdită din lupanare.

Acest domn pe care ruşinea unei generaţii l'a pus de magistru al generaţiilor viitoare, cari tind spre cultura europeană, a ţinut să-şi câştige erostraticul renume de incendiar al traiului comun bun, rău, cum era, între popoarele din ţara noastră. A înfiinţat deci în Cluj ziarul »Erdélyi Hirlap«, care şi-a pus de ţintă ca în stilul mojicesc al Ungurilor de limbă maghiară să agite pe cei de naţionalitate maghiară împotriva autohtonilor, cari n'au umilitoarea poftă să-şi prostitueze sîngele latin.

Nu comentăm epilepsia stilară a lui Apáthy şi a ziarului său, nici mincinoşia patologică, nici perfidia caracterizătoare a domniilor lor. Il rugăm însă, ca în era aceasta de patimi pentru presa noastră, care ne reaminteşte venirea [Maghiarilor din Etelcuz, să binevoiască şi să continue brava lui muncă făcîndu-ne serviciul de a îngreţoşa cele 11 (unsprezece) milioane de naţionalităţi, pentru că d-sa are »salvus conductus« în cele ce priveşte dispoziţiile codului penal, decumva mai are mult până la balamuc.

Şi încă ceva. Domnii compatrioţi, ca tot Ţiganul care-şi laudă calul, şi încă în raport invers cu calităţile slabe ale calului, — se laudă şi dumniilor zi de zi cu superioritatea lor în cultură faţă cu celelalte naţionalităţi.

Noi fixăm pentru viitor încă un argument împotriva acestei afirmaţiuni ridicole şi îndrăzneţe faptul, că un om de pînura lui Apáthy poate să fie profesor la universitate.

*

Despre tabloul cultural ce l'am dat în nrul trecut s'a scris că e zugrăvit în colori prea întunecate, cu mai mult pesimizm decît adevăr. — Mărturisesc drept, — eu m'am bucurat de acele obiecţiuni, cari mă dădeau de minciună. Dar vezi, — e scurtă bucuria — pe pămînt. — Citesc — şi mă încrucesc înfiorat, — că un arhieru român, — pus la cîrma sufletească a milioaneilor de credincioşi, — trimite un ucaz preoţimei, să nu cumva să participe la reprezentaţiile teatrale date de D-l Z. Bîrsan şi trupa domniei sale, — fiindcă *am intrat în postul crăciunului...*

Ce crede Sfinţia Sa despre teatru şi reprezentaţiile D-lui Bîrsan? Se dansează acolo »maciicul»? Ori »cancanul»? Ori se aranjează »chefuri konzistoriale«?

Ori vin bachante de prin casele publice ca să încerce preoţimea cu ispitele sfîntului Ieronim?

Ori ce crede? — pentru numele Domnului! Află Esc. Sa, că e mai mult moralizător zbirnăitul pe nas al unui cantor alcoolizat la o vecernie somnoroasă, — decît o dramă de Sardou ori de Ibsen?

Și, că un preot, — după ce s'a rustificat aproape, prin cele birturi scunde ale jidovilor de pe sate, — să nu folosească ocazia ce i-se dă odată în viață, — de a se înălța sufletește privind o reprezentăție teatrală românească?

Iar arta moralizătoare de pe scîndurile românești să o lăsăm la perire, pentru un ucuz care în cele logice nu se înălță peste ordinul, prin care calul împăratului roman e numit de consul?

De cînd e teatrul »de dulce«, — ca să nu-l poți gusta în post?

Și de cînd a devenit postul dușman culturii și minții sănătoase?

S'a trecut cu de aceste, Escelență.

*

Un adult, — care până azi n'a produs decît mătreață, — a reușit să producă zizanie în frumoasa, pacinică comună românească Săliște, — despre care până aci numai bune și frumoase s'au scris.

Acel adult va fi învățat multe dela magistrul său, la București, — dar proverbul cu »quod licet« l'a dat pe coaste...

Nu afirmăm că n'ar fi avut motive personale să scrie cum a scris. Nu afirmăm, că în Săliște ar fi toate bune și frumoase și că ar fi ferită de micile mizerii de care suferim pretutindeni. Nici, că doar n'ar fi păcat de bietecele coloane ce și-le risipește »Gazeta Transilvaniei« ca să ospeteze cu nectarul turbure al răzbunării pe adultul care bolește de supărarea, că nu-i luat în seamă...

Pentru că cineva s'a frecat de haina preotului, care servește, n'a devenit dintr'odată sfînt mucenic. Nici cel ce i-a ajutat d-lui lorga să-și îmbrace paltonul, nu i-a devenit ucenic. Ci d-l adult, — măruntul dușman al conducătorilor probați din Seliște, a pățit-o ca servitorul medicului, — care în lipsa stăpînului — trata însuși pacienții, cu leacuri pe nimerite, — dînd celui cu dureri de măsele — apă de Buda, — iar celui ce pătimea de reumatism, — strichnină. Pe o sticlă de un litru, — cu soluție de sublimat citise: signatura »extern«, — deci a vărsat-o pe ceafa pacientului, iar, fiind scris pe o sticlă, din care voia să vindece pe o cocoană, că »înainte de folosință trebuie scuturată«, — s'a dat la biata cocoană și a scuturat-o zdrăvăn în brațe, — până cînd a leșinat.

Așa s'a pus și istețul adult să vindece relele din comuna Săliște, — să iertați!

*

Măritul congres bisericesc din Sibiu a hotărît să se permită dascălilor ca să cîştige și patru sute de zloți la an, — dacă vor putea, — și dacă vor putea, — să mai flămînzească un sfert de veac, până cînd, după îndestulitor post și rugăciuni, — se va denumi o anchetă, care să constate că: da, da, — ar trebui, — dacă onorații superiori își vor da învoirea, — să fie obligați să aboneze și învățătorii »Telegraful Român« și să cumpere »Călimarul Archidieceșan« dimpreună cu protocoalele sinodale...

Cît despre îmbunătățirea salarelor, — să se ceară în scris părerea vestitului postitor Succî, care să se înainteze pe urmă unei comisiuni — spre studiere.

*

Am scris cu ocazia adunării »Asociațiunii« la Brașov, — că, din mai multe puncte de vedere, nu aprobăm înființarea unei reviste populare din partea »Asociațiunii«. Natural, — adunarea generală n'are timp să se mai și gîndească, — a votat deci unanim propunerea. Lumea se întreabă, că oare de ce nu mai apare revista mult pomenită? De ce? Onoratul comitet central s'a convins, că argumentele noastre erau bune, deși veniau dela noi, — a hotărît deci să nu înființeze revista, — care de altfel, n'ar fi avut nici un înțeles.

Suntem împăcați...

*

Citim în ziarele ungurești (ale noastre tac, cînd e vorba de oameni mai sus puși) că la școalele comerciale din Brașov, cursul al III-lea ar fi făcînd grevă din pricina brutalității profesorului Bunea. Pe cît ne aducem aminte, — nu-i înțiuul caz, că studenții recurg la mijloace extreme din pricina acestui domn profesor.

Am dori să știm, — că oare s'au perindat la Brașov generații după generații, tot elevi de nimic — cari nu înțeleg avantajile sistemului pedagogic »sui generis« al d-lui Bunea, — ori are d-l Bunea un talisman de conexii familiare, cari îl scutesc de cercetările disciplinare?

Vezi, așa suntem noi! Am vrea să le știm toate.

*

Un tînăr din Cluj a scris un articol politic pentru »Tribuna« din Arad, — care de altfel nu-i decît continuarea legitimă a »Tribunei« din Sibiu, dela crîsă începînd.. (de ce nu-i admiteți în sfîrșit această nevinovată slăbiciune?. Apoi, — mă rog, istoria acestui articol e foarte tristă. — Pozmașul de articol, — nu s'a mulțumit că a văzut fața cititorilor, într'o frumoasă dimineață de Marți, — ci va-

nitos din fire, — s'a înbulzit și în N-rul de Miercuri, — întreg, întreguț, fără să-și schimbe cel puțin toaleta. — Redactorii n'au observat Miercuri pozna, că articolul apăruse deja cu o zi mai înainte în ziarul lor, — iar »cititorii«, bageamă nici dînșii...

Ca să se adeverească însă că noi scriem la gazetă pe seama iubiților nostri procurori, s'a întâmplat »malheur«-ul că tinărul autor a fost improcesuat pentru același articol de două ori; — adecă, — două procese pentru un articol...

La judecătorul de instrucție, autorul se apără, că ar fi o greșeală, — că el n'a zis să publice de două ori un articol... că, — articolul amintit nu-i ca reclamul »crucci double electro-magnetice«... etc.

Dar ce să vezi. Judecătorul o dă pe altă coardă, și începe să laude redacțiile românești, — unde se lucrează foarte conștientios, — cu multă băgare de seamă, — ba chiar cu rafinerie, — că ziarul respectiv apare doar cu »aburi«, — și așa mai departe.

Iar acum tinărul autor se luptă între două rele: să blameze ziaristica neamului său, ori să sufere pedeapsa — îndoit?

O întrebare cătră Onoratul public...

Cătră cetitori.

Acum, cînd după un an de muncă privim cu mulțămire rezultatele ce nu le-am nădăjduit, ar fi cu cale să facem istoricul acestui an, povestind în stil elegic lipsa de sprijin a presei românești și a lumii oficiale dela noi, și să ne mîndrim cu sprijinul atît de mult doveditor ce ni-l'a dat publicul mare sprijinind dela început revista noastră, așa, pe cum n'a făcut-o cu alte reviste.

Dar în clipa cînd am pus condeii pe cea dintîi filă, ne-a sosit o veste îmbucurătoare dela Budapesta, că iată în sfîrșit comitetul neamului a învins piedecile uriașe, cari opreau înființarea unui mare ziar cotidian la Budapesta, care să îndestulească toate pretenziunile publicului românesc.

S'a întemeiat ziarul, și prin întemeierea lui ne-a îndemnat cu două motive să încetăm cu apariția revistei noastre. Intîiul motiv este convingerea noastră, că noul ziar nu va lipsi de pe masa nici unui Român cu carte, pentrucă nu-i permis să lipsească; prin urmare din coloanele noului ziar cetitorii vor putea să cuprindă toate ideile adevărat românești și toată căldura iubirii de neam, la altarul căreia am slujit noi. Cu-

noscînd apoi împrejurările noastre, ne-am ferit să împovorăm prea mult budgetul multora cari numai cu jertfe simţitoare îşi pot împlini datoriţa faţă de presa românească,

Deodată cu vestea înfiinţării noului ziar, ne-a venit şi o chemare care ni-l duce dintre noi pe întemeietorul şi redactorul acestei reviste.

D-l Vasile E. Moldovan a intrat în redacţia noului ziar, prin urmare munca lui e cu totul cuprinsă.

Şi, cum se nădăjduieşte că fiecare scriitor român va grăbi cu ajutorul muncii sale, ca să desăvîrsească frumosul ideal: un mare ziar de zi românesc, colaboratorii revistei noastre se alătură pe lîngă ziarul acesta. ✓

În loc de apel deci, cătră publicul românesc, ca să ne sprijinească şi pe mai departe, încheind munca noastră de un an, îi zicem adio, îi mulţămim pentru sprijinul ce ni-l'a dat, asemenea şi colaboratorilor revistei noastre şi încheiăm cu nădejdea, că modesta noastră muncă va avea roade mulţumitoare.

Cetitori şi scriitori însă, cari ne-am obicuit atît de mult împreună, să ne întălnim şi de aici înainte, în coloanele noului ziar.

Iar de încheiere o mică declaraţie: domnii procurori din Cluj să nu aibă satisfacţia, că din pricina lor am încetat cu apariţa »Orizontului«.

Redacţia.

Tipografia »Carmen« Petru P. Bariţiu

Cluj, Ferencz, József-u. 58.
EGYETENI KÖNYVTÁR

2 * 1919. NOV. 27.

KOLOZSVÁR.

